

שבועת היסת' / חבורות - פיון התשנ"ו

תוכן

פתיחה

חלק ראשון - רקע כללי (גמרות ומשנה)

1. שלוש ההבנות בשבועת היסת, והדמיון לשבועת התורה

א. שתי תפיסות בשבועת היסת

ב. שיטה שלישית בשבועת היסת

2. שבועת התורה

3. שבועות המשנה והיחס בין שלושת סוגי השבועות (שבועות התורה, המשנה והיסת)

4. השבועה כהפסת דעת

5. מחלוקת ר' אבא ורב ושמואל

חלק שני - שיטת הרי"ף

1. שבועות דרבנן הן זכות לנתבע, בניגוד לשבועות דאורייתא

א. מיפך שבועה

ב. נחתינן לנכסיה

2. סיכום היחס בין השבועות השונות: מה היחס בין שבועת היסת לשאר השבועות ומה ההבדל בין

שבועות דרבנן לשבועות דאורייתא

3. מחלוקת ר' אבא ורב ושמואל

חלק שלישי - שיטת תוס'

1. היחס בין שבועת התורה לשבועות המשנה

א. סברת ר' אבא - השבועה כהפסת דעת

ב. סברת רב ושמואל - השבועה כבירור

ג. נקודת המחלוקת בין ר' אבא לבין רב ושמואל

2. השלכות הדיון על תפיסת תוס' בשבועת היסת

א. נחתינו לנכסיה

ב. מיפך שבועה

3. מסקנות, והצגת העקביות בשיטת תוס'

4. סיכום שיטת תוס'

5. טבלת סיכום: עיקרי שיטות תוס' והרי"ף

נספח: מקור שם השבועה - "היסת", מהות השבועה ומטרתה

פתיחה

מטרתנו היא לבחון את שבועת היסת מנקודת ראייתו של תוס' בסוגיתנו: הרקע לתקנתה, הצורך שעליו באה השבועה לענות ומה היחס בינה לבין שבועות התורה ושבועות המשנה (ממילא נעסוק גם ביחס בין שבועות המשנה לשבועות התורה).

סוגיתנו, בשבועות דף מ ע"ב - מא ע"א², מורכבת מפרטים רבים (-הני"מ שבין שבועות דאורייתא לשבועות דרבנן: מיפך שבועה, נחתינן לנכסיה, שבועת שכנגדו) ואנו ננסה לבחון האם קיימת עקביות³ בהסברו של תוס' בכל פרט ופרט. נסתייע בתוס' מהסוגיה לקמן "חזרה שבועה למקומה"⁴ ונראה שתוס' שיטתי גם בהבנתו את היחס בין שבועות המשנה לשבועות התורה.

1. תודה מיוחדת לחברותתי, עוז ורד, עמו לבנתי סוגיא זו.

2. מהנקודתיים, "אמר רב נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת...לא מזדקקין ליה לדיניה".

3. כמובן שכל דברינו הם בנדר הצעה בלבד, שהרי התוספות הוא אוסף קטעים ואיננו חיבור אחדותי. אמנם פרופ'

א"א אורבך כותב על כך שיש מסכתות שנערכו ע"י עורך אחד (לגבי מסכת שבועות ראה בספרו "בעלי התוספות",

חלק שני, עמודים 660-659), אך יתכן שהעורך חיבר מספר קבצים.

4. שבועות מז ע"א.

נחלק את דברינו לשלושה שלבים, כשהשניים הראשונים יהוו רקע לשלב השלישי.

חלק ראשון - נביא את הגמרות הנוגעות לעניינינו, תוך ניתוח ראשוני של פשט הגמרות. נציג את הכיוונים העיקריים שעולים מהגמרא והשאלות המרכזיות, כרקע ובסיס לתפיסות שיוצגו בראשונים. (מטרנתו לפרוס את הנתונים ולתת רקע כללי. לכן, בשלב זה לא נענה על חלק מהשאלות.)

חלק שני - לשם הבהרת דרכו החריגה של תוס', הבאנו את השיטה הנגדית לו - שיטת הרי"ף. בחרנו ברי"ף, מפני שבעקבותיו⁵ הלכו רוב ראשוני ספרד. (אין הכוונה ליצור אחדות ביו כל ראשוני ספרד; קיימים הבדלים משמעותיים בין שיטותיהם, אלא שביחס לתוס' הם עומדים יחדיו מנגד. בצדו השני של המתרס.)

חלק שלישי - נביא את דברי תוס' עצמו, הקשיים שבו והפתרונות. נציג את דברי תוס' ביחס לכל נקודה בנפרד, ונציע הגיון שישזור את כל הנקודות בשיטתיות.

חלק ראשון – רקע כללי (גמרות ומשנה)

1. שלוש ההכנות בשבועת היסת, והדמיון לשבועת התורה

א. שתי תפיסות בשבועת היסת

מנה לי בידך, אין לך בידו – פטור (משנה)

אמר רב נחמן: ומשביעין אותו שבועת היסת, מאי טעמא? חזקה אין אדם תובע אלא אם כן יש לו עליו, אדרבה! חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו? אשתמוטי הוא דקא משתמיט ליה, סבר עד דהוה לי ופרענא ליה. תדע דאמר רב אידי בר אבין אמר רב חסדא: הכופר במלוה כשר לעדות, בפקדון פסול לעדות...
(שבועות ט ע"ב)

קיימות שתי אפשרויות להבין קטע זה: האחת, כפשטות מהלך הגמרא - בתחילה מוצגות שתי חזקות מנוגדות ולאחר מכן מוכרע הדיון לאחד הצדדים: הגמרא פותחת בחזקה לטובת התובע "חזקה אין אדם תובע אלא אם כן יש לו עליו", אך מיד מקשה ומעלה כנגדה חזקה "אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו" לטובת הנתבע. מכיוון שלכל אחד מהצדדים יש חזקת נאמנות (או טיעון שמקנה יתרון משפטי), הרי שמצב המשפט ביניהם עומד בשוויון. את מצב השוויון מכריע החשש שיתכן והנתבע משתמט מתביעת התובע (על ידי הכחשה, שמאפשרת את דחיית התובע לזמן מה, בו יוכל הנתבע להשיג את סכום ההלוואה ולהשיבו למלוה). משמע שדווקא על רקע החשש לשקר משביעים שבועת היסת.⁶

האפשרות השנייה עולה לאור העובדה שדברי רב נחמן מופיעים במספר מקומות בש"ס⁷, בהם נראית מימרת רב נחמן כמימרא עצמאית (והגמרא היא זו שמנסה למצוא את טעמו של רב נחמן לתקנתו - "מאי טעמא... אדרבה..."), וכן בשתי הסוגיות האחרות מופיעה המימרא ללא טעם). לפי אפשרות זו, ההגיון להשביעו הוא בראיית התובע כבעל יתרון משפטי שמקנה לו את זכות ההשבעה (להלן 'הסבר 1'), או כמי שבי"ד חייב להתייחס לדבריו (להלן 'הסבר 2').

5. ובעקבות הגאונים.
6. בשלב בו מעלה הגמרא את חשש האשתמוטי, מתעוררת השאלה, מה היחס בין דברי רבה - שקבע כהנחת יסוד "אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו" בכל סכום התביעה - לסוגינתו, שהרי אם כן קיים חשש הי"אשתמוטי" מתעוררת הנחת היסוד של רבה.
- מכיון שהבאנו את הגמרות רק כרקע לדברי הראשונים, אין זה מעניינו לעסוק בכל הקשיים בפשט הגמרא. לכן לא נרחיב בנקודה זו, אלא נתמקד במטרנתו. מקורות המתייחסים לשאלה זו ראה שבועות מב ע"ב "אלא דרבה קמפלגי..."; גיטין נא ע"ב, תוס' שם ד"ה "מפני", מהר"ם שי"ף שם; ב"ק דף ק"ז ע"א, רש"י שם ד"ה "כדרבה", תוס' שם ד"ה "עירוב פרשיות"; ספר הישר סימן תקע"ד; תוס' בכתובות יח ע"א ד"ה "מפני"; שטמ"ק בב"מ ג ע"א ד"ה "מפני" וכן בסוף השיטה ישנה שם; רמב"ם הלכות טוען ונטען א, א-ג.
7. ראה גם ברא מציעא דף ה ע"א ודף ו ע"א.

כלומר :

1. קיימת חזקה "אין אדם תובע אלא אם כן יש לו עליו", הטוענת שאם אדם תבע את חברו, עבר את כל תהליכי הפרוצדורה המשפטית והגיע עד לשערי בית הדין, חזקה עליו ש"יש דברים בגו". ברור שאין זו חזקת נאמנות שלמה ומוחלטת, שהרי לא הוצגה שום ראיה פורמלית; לכן אין בחזקה זו כדי לפסוק את הדין ולקבוע בודאות שהתובע "צדיק"; כל שניתן לומר הוא שימשהו מריח לא טוב... ומסתמא יש מה לברר ובמה לדון.

2. גם ללא החזקה, בית הדין חייב להתייחס לכל תובע. בית המשפט, כגוף שעליו להשליט צדק ויושר (- דבר ה' בעולם), לא יכול להתעלם. פה, בניגוד ליהסבר 1' אין עדיפות לתובע בגלל חזקה כלשהיא; מבחינת מעמדו המשפטי הוא שווה לבעל הדין השני, ואנו, בית הדין, חייבים לתת מענה לבעיה ולא להסתלק ולהשיבם לרחוב. גישה זו, היא נגד השיטה אשר לפיה ב"ד יכול להסתלק ולהשאיר את בעלי הדין להכרעה עצמאית שלא עפ"י כלים משפטיים, כגון "כל דאליס גבר".

ההבדל בין שתי הגישות בהסבר הגמרא הוא ביסוד הבנת שבועת היסת, על איזה צורך באה השבועה לענות?

האפשרות הראשונה התמקדה בנתבע - השבועה באה במטרה לברר/להסיר את חשש השקר.

האפשרות השנייה התמקדה בתובע - השבועה באה למטרת בירור או הפסת דעת.

3. שיטה שלישית בשבועת היסת

...רב חביבא מתני אסיפא: מנה לי בידך, אמר לו הן. למחר אמר לו תנהו לי, נתתיו לך - פטור,

ואמר רב נחמן משיבועין אותו שבועת היסת.

מאן דמתני ארישא כל שכן אסיפא, ומאן דמתני לה אסיפא הכא הוא דאיכא דררא דממונא, אבל

התם דליכא דררא דממונא, לא...

(המשך המונייה שם)

בפשטות, מדברי הגמרא משמע שהסיבה להשביע שבועת היסת, למאן דמתני ארישא, היא חשש ל"אשתמוטי", ואילו למאן דמתני אסיפא הרקע לשבועת היסת הוא דווקא דררא דממונא. אולם בעיון שני הגיוני שגם במקרה שבסיפא יש מקום לחשוש ל"אשתמוטי". בעקבות קו מחשבה זה (כלומר, האפשרות לשלב בין השיקולים ולא לראותם דווקא כעומדים בפני עצמם), ניתן להעלות מספר אפשרויות להבין את המחלוקת בין מאן דמתני ארישא לבין מאן דמתני אסיפא:

נקודת המחלוקת בין הלישנות	מהות השבועה (מוקד השבועה)	הרקע להשבעת הנתבע		
האם שבועה דורשת זיקת ממון ברורה או שהמחלוקת בדיני בית-דין, ובכלל לא באופן הבנת שבועת היסת	הנתבע	אשתמוטי	מאן דמתני ארישא	אפשרות I
	הנתבע	אשתמוטי + דררא דממונא	מאן דמתני אסיפא	
מהות שבועת היסת: מה הצורך שאותו באה השבועה לספק	הנתבע	אשתמוטי	מאן דמתני ארישא	אפשרות II
	בית הדין	דררא דממונא	מאן דמתני אסיפא	
מהות שבועת היסת: מה הצורך שאותו באה השבועה לספק	התובע	רב נחמן	מאן דמתני ארישא	אפשרות III
	בית הדין	דררא דממונא	מאן דמתני אסיפא	

הסבר האפשרויות :

I אפשרות

לפי מאן דמתני ארישא, כדי להשביע נתבע שכפר בכל, מספיק חשד לשקר - חשש ל"אשתמוטי". לעומתו, מאן דמתני אסיפא, ישביע אך ורק אם **בנוסף** לחשש לשקר יהיה מדובר במצב שיש זיקת ממון ברורה ביניהם. ההגיון בדברי האחרון, הוא שבית דין לא יתחיל לדון אלא אם כן ברור שעומד בפניהם "CASE", כלומר, כדי שהדיינים יוכלו בכלל להתייחס אליהם, יש להוכיח שקיים רקע עסקי/ממוני ביניהם. המשותף למאן דמתני ארישא ולמאן דמתני אסיפא, הוא ששניהם מסכימים על מהות השבועה - השבועה מתמקדת בנתבע, מכיוון שלכו"ע חוששים לשקר ההשתמטות; הם חולקים האם (בנוסף לחשש השקר) נדרשת זיקת ממון.

נקודת המחלוקת ניתנת להתפרש בשתי דרכים: האחת **בדיני שבועות**, האם שבועה היא כלי חמור שכדי להשתמש בו יש לוודא שאכן יש קשר בין בעלי הדין (כדי שלא יקרה מצב בו השתמשנו לשוא בשבועה - סיפא) או שאנו מסתפקים בחשש לשקר כדי להשביע (- רישא). השניה **בדיני (נהלי) בית-דין**, האם הדיינים פותחים את שערי בית המשפט רק למי שמוכיח שאכן יש מקום לדיון בסכסוך (ולכן יש חובה להוכיח שקיימת זיקה ביניהם; כביכול קיימים תנאים שהרוצה להכנס לבי"ד כבעל דין/בעל טענה חייב למלאם -סיפא) או בכניסה לבית הדין/בתחילת הדיון לא עושים "מבחן כניסה" אלא מתייחסים לכל דורש דבר ה' (-רישא).

II אפשרות

לדעת מאן דמתני ארישא - כפי שהוזכרה באפשרות I - נשביע שבועת היסת בעקבות חשש לשקר. לעומתו, מאן דמתני אסיפא טוען, שבכל מקרה שקיים קשר ממוני ובי"ד לא יכול להכריע את הדיון עפ"י הראיות, ישתמשו הדיינים בשבועת היסת ככלי מברר (לדעתו, אין חשש האשתמוטי מספיק מבוסס עד שבהסתמך עליו נחייב את הנתבע שבועה, ולכן מבחינת הדיינים מצב הראיות שקול פחות או יותר). לפי אפשרות זו, המחלוקת ביניהם היא מהותית **באופן הבנת השבועה** :

בעוד הראשון מתמקד בנתבע - חושש להשתמטות,

הרי שהאחרון מתמקד **בבי"ד - ד** השבועה באה לענות על צורך של הדיינים.

III אפשרות

למאן דמתני אסיפא - כפי שהסברנו באפשרות II - בי"ד משביעים שבועת היסת על רקע זיקת ממון כשאין יכולת הכרעה עפ"י השיקולים המשפטיים. מאן דמתני ארישא, מבין ששבועת היסת באה כזכות לתובע על עליונותו - הוא תופס את השבועה באופן שמיומרת רב נחמך היא משפט עצמאי (כפי שהסברנו באפשרות השניה, לעיל, את קטע הגמרא הראשון "אמר רב נחמן...") - לתובע יש יתרון "חזקה אין אדם תובע...". גם לפי אפשרות זו הם חולקים מהותית **בהבנת שבועת היסת** :

בעוד שמאן דמתני ארישא מתמקד **בתובע** - לתובע יש זכות לדרוש הפסת דעת,

הרי שמאן דמתני אסיפא מתמקד **בבי"ד - ד** הדיינים "צריכים" את השבועה כדי שיוכלו להכריע.

היתרונות והחסרונות בכל אפשרות (והכרעה לשיטה הפשוטה יותר):

ראשית, נחלק את שלוש האפשרויות לשני כוונים עיקריים, ואח"כ נראה מדוע האחד עדיף על

חבירו :

אפשרות I מחד, ואפשרויות II ו-III מאידך גיסא. המשותף לשתי הגישות האחרונות (II+III), הוא ששתיהן מעמידות את המחלוקת בין הלישנות בנקודת מהות שבועת היסת כאשר כל לישנא רואה את השבועה מנקודת מבט שונה לחלוטין מחברתה (הבדל מהותי, היכן המוקד - בתובע/בנתבע/בבי"ד). זאת, בניגוד לאפשרות I בה שתי הלישנות תפסו את מהות השבועה באופן שווה, שהמוקד בנתבע, כך שהמחלוקת היתה בפרטי דין השבועה או בדיני בי"ד, ולא בשורש אופי השבועה.

אמנם התחושה הטבעית נוטה לבחור בכון שמוצג ע"י שתי הגישות האחרונות, מכיוון שלפיו המחלוקת מהותית ויסודית בענינו (מה גם שדיוק בפשט הגמרא, כאשר מוצגות הרישא והסיפא עפ"י דברי רב חביבא, יראה שלא מוזכר כלל שיקול האשתמוטי - דבר שיש בו סיוע לכיוון השני שהבין את מאן דמתני אסיפא ללא התחשבות בחשש השקר), אך ההגיון מכריע לצד הכיוון המופיע באפשרות הראשונה. זאת מהסיבה הבאה: בשני הכוונים שהוצגו נעשה שימוש דומה במושג "דררא דממונא" כתאור מצב המהווה רקע לנושא הדיון, אלא, שלפי הכוון השני מטרת השבועה היא לברר לדיינים, על מנת שיוכלו לנטות לאחד הצדדים, ואם כך **העיקר חסר מן הספר**; שהרי ה"דררא דממונא", שתפקידו הוא רק לומר לנו באיזה מצב מדובר, נכתב, ואילו הסיבה שעבורה נתקנה השבועה - בירור - לא נכתבה! לעומת זאת, לפי הכוון הראשון, ה"דררא דממונא" בא כתוספת לשיקול שכבר קיים בגמרא (כלומר, תוספת תנאי - קיום מצב/רקע מסויים, לחשש שקר ההשתמשות)⁸.

לכן, האפשרות המועדפת היא אפשרות I.

2. שבועת התורה

עד כאן ראינו שלש⁹ גישות באופן ההתייחסות למהות שבועת היסת:

1. המוקד בנתבע - השבועה באה על רקע חשש לשקר הנתבע (אשתמוטי).
2. המוקד בתובע - השבועה באה כזכות לתובע (הפסת דעת).
3. המוקד בב"ד - השבועה באה כבירור, במקרה של שוויון ואי יכולת הכרעה.

שלוש הדרכים הללו כבר הופיעו בשבועת התורה - מודה במקצת:

- סברת רבה¹⁰: 1. המוקד בנתבע - חשש לשקר (אשתמוטי).
 סברת ר' חייא קמייטא¹¹: 2. המוקד בתובע - רגליים לדבר מצד (חיזוק) התביעה.
 3. המוקד בב"ד - רגליים לדבר מצד התייחסות בית הדין.

לפי אפשרויות תיאורטיות אלו, קיים דמיון רב בין שבועת היסת לבין שבועת התורה, ובהמשך נוכיח זאת. (כמו כן, בהמשך נעגן בדברי הגמרא את שלוש האפשרויות שהעלנו).

8. ואין לראות בדיוק המילים שהוזכר לעיל ראייה של ממש לצד הכוון השני, מכיוון שבאופן פשוט גם במקרה שמעמיד מאן דמתני אסיפא, בודאי שיש מקום לחשש האשתמוטי, ובמידה וצריך להכריע האם מאן דמתני אסיפא חושש לו או לא, הרי שהראיה שהבאנו, המתבססת על שכל ישר ופשוט; נראית מוצקה ביחס לדיוק קלוש זה (מה גם שמדובר בדיוק מדברי אמוראים, שאינו הכרחי ואין כמו כדיוק מדברי תנאים).

9. תיאורטית ניתן להעלות אפשרויות נוספות, כגון: לראות בשבועה הפסת דעת גם אם המוקד הוא בנתבע וכי, אבל הלכנו בדרך הפשוטה בכל אפשרות - וגם אותה נצטרך להוכיח.

10. בבא מציעא ג ע"א (סברא זו נמצאת בסוגיתנו, אלא שמקורה בבבא מציעא, שם מובאת בשם רבא).

11. בבא מציעא ה ע"א. שתי האפשרויות, האם המוקד בתובע או בנתבע, הן שתי הבנות בסברת ר' חייא.

3. **שבועות המשנה והיחס בין שלושת סוגי השבועות (שבועות התורה, המשנה והיחס)**

אם נתבונן במשנה העוסקת בשבועות-המשנה (בתחילת פרק שביעי במסכתנו¹²), נראה שכבר מניתוח המבנה והסגנון הלשוני, ניתן ללמוד רבות על שבועות אלו ועל היחס בינן לבין שבועות התורה. בשלב זה, נשתמש במשנה כמקור, אשר בעקבותיו נצביע על השאלות המתעוררות לגבי היחס בין השבועות השונות. נציג את מבנה המשנה:

"כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין ואלו נשבעין ונוטלין:

(א)

השכיר
הנזול
הנחבל

שכנגדו חשוד על השבועה
חנוני על פנקסו
כיצד? ... וכו'

(ב)

הפוגמת כתובתה
פריעה מנכסים משועבדים
פריעה מיתומים
הנפרעת שלא בפניו
היתומים

ואלו נשבעין שלא בטענה:

השותפין
האריסין
האפומרופין
האישה הנושאת והנותנת
בן הבית

והשביעית משממת את השבועה".

הסבר: פשט פשוט הוא, שבמשפט הפתיחה בא התנא להנגיד בין שבועות שבתורה לבין סוג אחר של שבועות (בהמשך נגדירו לפרטים), כשההבדל ביניהן הוא האם מחוייב השבועה נוטל או נפטר. לפי סימן היכר זה (=נשבע ונוטל או נשבע ונפטר) היינו מצפים לראות שתי קבוצות, אלא, שבהמשך המשנה אנו נתקלים בקבוצות נוספות ועל כן יש לברר מה פשר החלוקה. לאור כל זאת, יש לברר מה המשותף לכל קבוצת מקרים (אם בכלל קיים מכנה משותף), מה ההבדל בין הקבוצות, ומהי הסברה לאותו חילוק בין שבועות בהן נוטלים לשבועות בהן נפטרים (כמו כן נשאלת השאלה האם הקבוצה האחרונה - "נשבעין שלא בטענה" שייכת לשבועות דרבנן? ואם כן, מדוע אין הם נכללים בקבוצת הנשבעין ונוטלין)?

12. שבועות מד ע"א.

לקראת סוף המשנה, מופיעה קבוצת מקרים בעלי כותרת משותפת: "ואלו נשבעין שלא בטענה: ...". ניסוח זה מקביל במדויק לכותרת רשימת המקרים שהופיעה בפתחה למשנה - "ואלו נשבעין ונטליו: ...", ולכן ברור שהכותרת השניה (שהיא כעין פתיחה חדשה) באה לחלק ולעבור לסוג אחר של מקרים (ויתכן גם שבועות - בהמשך נפרט). עד לכותרת זו, אמנם היה מקום לומר שמדובר בקבוצה אחת של נשבעין ונטליו, אלא, שעיון פשוט מראה בבירור שגם קבוצה זו מחולקת לשתי קטגוריות לפחות: שהרי לאחר שהתנא מונה חמישה מקרים (שכיר, נגזל, נחבל, שכנגדו חשוד וחנוני) מופיע הסבר מפורט "כיצד?...!", ורק אחרי שמסתיים הסבר כל רשימת המקרים, מופיעה קבוצה נוספת.

עד כאן חילקנו את המשנה עפ"י ניסוח לשוני. ראינו שתי קבוצות, שהראשונה ביניהן נחלקה אף היא לשתי קטגוריות, ובסה"כ קיימות שלוש קבוצות. לשם הנוחות נקרא להן בשמות: קטגוריה א', קטגוריה ב' וקטגוריה ג' (ראה המבנה לעיל). כאן נעיר, שיש להפריד בין שתי הקטגוריות הראשונות (א'+ב') לבין הקטגוריה השלישית: האחרונה עוסקת במקרים בהם לא נדרשת מהתובע טענה, כפשט המשנה; ובפשטות הכוונה לכך שנסתפק בטענת שמה, כלומר, גם אם אין התובע טוען בוודאות יתחייב הנתבע להשבע. כיצד? ההגיון הוא במכנה המשותף לכל המקרים (בקטגוריה ג'): שיחסי התובע והנתבע מתבססים על רקע של **נאמנות**. התובע נתן אמון בשותפו/אריסו/וכו' וכעת חל ערעור באותו אמון, לכן נדרשת השבועה. אם הסבר זה נכון, ממילא ברור מדוע לא נדרשת מהתובע טענת ודאי, שהרי אין ביכולתו לדעת מה היו עובדות המקרה (כל מטרת האמון היתה לשם אי הימצאות התובע בשטח והטלת האחריות/הנאמנות על חבירו; התובע סמך על חבירו) - בדיוק כמו בשבועת השומרים, שהתובע נתן אמון בשומר, וכעת תובעו בטענת שמה - כעת הוא דורש מתן דו"ח על מעשה חבירו. כל זאת, בניגוד לשתי הקטגוריות הראשונות, בהן התובע טוען בטענת ודאי (דבר זה מקבל חיזוק מההנגדה שבין הכותרת "נשבעין שלא בטענה" לבין המקרים שהוזכרו לפני כן - נשבעין אך ורק בטענה, אחרת לא היה צורך לפרט את יוצא הדופן "שלא בטענה").

נסכם עד כאן:

- טענת ודאי: 1. קטגוריה א'
- 2. קטגוריה ב'
- טענת ספק: קטגוריה ג'

בנוסף לקשיים עליהם הצבענו לעיל מתוך החלוקה הלשונית, נציין את השאלות הבאות:

1. מדוע נצרכה שבועה במקרים אלו?
 2. אם אכן נזקקים לשבועה, מדוע לא חייבה התורה שבועה?
 3. מדוע קבעו חכמים שבועה על הנוטל ולא כבשבועות התורה שהנתבע נשבע ונפרט?
- כמו כן, בעניין היחס בין סוגי השבועות, יש לברר האם שבועות אלו שוות באופיין לשבועות התורה. במידה ולא, יש לחזור לשבועת היסת, שעפ"י הגמרא בסוגיתנו דומה לשבועות התורה (כפי שהרחבנו בחלק הקודם), ולבחון את האפשרות שתקנת שבועת היסת שונה מתקנת שבועות המשנה.

4. השבועה כהפסת דעת

עד אחד מעידה שהיא פרועה: סבר רמי בר חמא למימר שבועה דאורייתא... אלא אמר רבא מדרבנן כדי להפיס דעתו של בעל.
(כתובות פז ע"ב)

בגמרא זו מצאנו בפעם הראשונה אמורא האומר בפירוש שמטרת השבועה - לפחות במקרה זה - היא הפסת דעת. אם עד כה העלנו תפיסה זו כאפשרות הגיונית, אך תיאורטית, הרי שכעת מצאנו סימוכין לכך בגמרא.

בשני מקומות נוספים בשי"ס, מצאנו שהגמרא מתייחסת במפורש לשבועה כהפסת דעת:

בבבא מציעא (לה ע"ב), לגבי שבועת התורה:

...אמר ליה: מי סברת שזוכר בשבועה הוא דקא קני לה? משעת מיתה הוא דקא קני, ושבועה כדי להפסיק דעתו של בעל הבית...

ובמסכתנו (מה ע"א)¹³, לגבי שבועת המשנה:

...שכיר נמי על כרחיה מיתגר! אלא בעל הבית טרוד בפועליו הוא. וליתב ליה בלא שבועה! כדי להפסיק דעתו של בעל הבית.

יש לשים לב לשתי נקודות: האחת, שהגמרא רואה בשבועה הפסת דעת הן בשבועות מקטגוריה א' (שכיר, עפ"י שבועות) והן בשבועות מקטגוריה ב' (-עד אחד מעידה שהיא פרועה, עפ"י כתובות); ולא רק בקטגוריה ב', כפי שניתן להבין בפשט המשנה. והשניה, שהגמרא מתייחסת לשבועה כהפסת דעת לא רק בשבועת המשנה, אלא גם בשבועות התורה (שהרי הגמרא שציטטנו מבבא מציעא עוסקת בשוכר, שהוא אחד השומרים ששבועתם הרי היא שבועת התורה). אם כך, מצאנו צד שווה לשבועות המשנה ולשבועות התורה.

אמנם אי אפשר להשליך מגמרות אלו ולומר בוודאות שגם בכל יתר שבועות התורה והמשנה מטרת השבועה היא הפסת דעת, אך אפילו אם מדובר בחלק מהשבועות (כפי שהוכח עפ"י גמרות מפורשות) הרי שדי בכך לראות צד שווה בין שבועות התורה ושבועות המשנה.

אם נזכיר את האפשרות ששבועת היסת אף היא משמשת כהפסת דעת, הרי שמצאנו צד שווה בכל שלושת סוגי השבועות והוא שהשבועה משמשת כהפסת דעת.

בהמשך המאמר נבאר יותר מה משמעות העובדה שהשבועה מתפקדת כהפסת דעת, שהרי באופן פשוט השבועה משמשת ככירור הבא לאמת את דברי מחוייב השבועה ולא כפי שהוצג כאן.

5. מחלוקת ר' אבא ור' שמואל¹⁴

...היו שניהם חשודים, חזרה השבועה למקומה, דברי ר' יוסי, רבי מאיר אומר יחלוקו" (משנה)

חזרה שבועה למקומה: להיכן חזרה? א"ר אמי רבותינו שבבבא אמרו חזרה שבועה לסיני, שבארץ ישראל אמרו חזרה שבועה למחוייב לה. אמר רב פפא רבותינו שבבבא - רב ושמואל, רבותינו שבארץ ישראל - ר' אבא (שבועות מז ע"א¹⁵)

ר' אמי פותח בהצגת מחלוקת האמוראים לגבי דעת ר' יוסי במשנה. במקרה שבי"ד נקלע למבוי סתום, בו אין אפשרות להשתמש בשבועה (שעל פי דין היתה אמורה להתבצע בשלב זה), לפי ר"י הדין הוא "יחלוקו". נחלקו רב ושמואל ור' אבא בהבנת רבי יוסי:

רב ושמואל הבינו את הביטוי "חזרה למקומה" כציון מקור החיוב. כלומר, לסיני, או בניסוח פשוט וישיר - הקב"ה. הקב"ה הוא זה שציווה על השימוש בשבועה, ממילא כשאין ביכולתנו להשתמש בה, אנו מחזירים את הכרעת הדין אליו - שהוא יפסוק. בית הדין מסיר את ידיו ואין פה לא שבועה ולא תשלום.

ר' אבא, לעומתם, טוען שמחזירים את הגלגל לאחור, לדין התורה הראשוני, לפני תקנת חכמים (שתיקנו: שכנגדו חשוד על השבועה), שהוא: מי שאינו יכול להישבע, משלם.

למעשה, במקרה הנדון בגמרא - יתומים מן היתומים, לפי רב ושמואל ב"ד מסיר את ידיו, ולפי ר' אבא היתומים ישלמו.

13. וגם בבא מציעא קיב ע"ב.

14. בשלב זה, כחלק מפריסת הנתונים, נסתפק בהצגת פשט הגמרא בלבד, ללא כל ניתוח והעמקה.

15. הסוגיא, לענינו, נמשכת עד דף מז ע"ב: "...מלמד שהשבועה חלה על שניהם"

נסכם ונאמר, שהמחלוקת היא במקרה שבי"ד נקלע למבוי סתום בעקבות תקנת חכמים (שכנגדו חשוד ושניהם חשודים; יתומים מן היתומים¹⁶): לדעת ר' אבא נחזור לדין התורה, ואילו לדעת רב ושמואל לא נחזור מתקנת חכמים, אלא נשאיר את המצב כפי שהוא והקב"ה יכריע. בהמשך נברר מהי סברת המחלוקת, במה הם חולקים.

נדלג, לרגע, לחלק האחרון בגמרא - ראיית רבא לטובת ר' אבא. בחלק זה נעלה את השאלה האם ר' אבא ורב ושמואל חולקים גם בשבועת התורה? האם מי שאינו יכול להישבע משלם או נפטור? אמר רבא כוותיה דרבי אבא מסתברא... אי אמרת בשלמא אביו מיחייב איצטריך קרא למיפטור נבי יורשין, אלא אי אמרת אביו כי האי גוונא פטור קרא גבי יורשין למה לי... (שם)

פשט הגמרא הוא: במקרה שאדם טוען לחברו "מנה לאבא ביד אביך", וחברו מודה על מחצית הסכום אין איננו יודע לגבי המחצית השניה - אין היתומים צריכים להישבע; וזה מה שבא הפסוק ללמד - שבועת ה' תהיה בין שניהם ולא בין הירשנים, זו דרשת ר' אמי.

רבא חוקר מה היה הדין לו האב (אבי היתומים הנתבעים) היה חי. (נזכיר שמדובר בשבועת התורה - מודה במקצת - שהרי הנתבע הודה במחצית הסכום) רבא מבין שר' אבא היה פוסק לחייבו שבועה (ולכן נצרכת דרשת ר' אמי, לפטור את הירשנים מחיוב השבועה) ואילו רב ושמואל היו פוטרים אותו (ולכן קשה: אם האב פטור, ממילא אין מקום לחייב את יורשיו שבועה ודרשת ר' אמי מיותרת?!). מדוע רבא הבין כך את דעותיהם בענין מי שאינו יכול להשבע - לר' אבא חייב ואילו לרב ושמואל פטור? בפשטות, דין "מי שאינו יכול להשבע" תלוי במחלוקתם שהוצגה בתחילת הסוגיא: להיכן חזרה השבועה, לסיני או למחוייב לה. כל דעה ממשיכה בשיטתיות את דרכה, ר' אבא לשיטתו שחזרה שבועה למחוייב לה לכן במקרה זה חייב, ורב ושמואל לשיטתם שחזרה שבועה לסיני ולכן פטור.

גם כאן רק הגדרנו מה מחלוקתם ועדיין יש לדון בסברות המחלוקת, מהן? ובמה נקודת המחלוקת?

חלק שני – שיטת הרי"ף

1. שבועות דרבנן הן זכות לנתבע, בניגוד לשבועות דאורייתא

א. מיפך שבועה

אבן יסוד בהבנת שיטת הרי"ף בנושא שבועות דרבנן, נמצא במסכת כתובות (דף מח ע"א בדפי הרי"ף) בהתייחסו לסוגיית הגמרא "עד אחד מעידה שהיא פרועה"¹⁷.

מתוך קושיותיו על הגמרא, עולה תפיסה חד משמעית לגבי שבועות המשנה¹⁸, והיא: נתינת זכות ויתרון משפטי לנשבע. כלומר, האפשרות להישבע נתפסת כפרויוילגיה שניתנת לבעל הדין - לתובע (נשבע ונטול) או לנתבע (נשבע ונפטור).

16. בהמשך נדון האם הם חולקים רק בחלק מהמקרים או, כפי שהוצג פה, בכל שלושת המקרים

17. כתובות פז ע"ב - פח ע"א.

18. בפשטות, הרי"ף מחלק בין שבועות דרבנן בהן נשבע ונטול לבין שבועות דרבנן בהן נשבע ונפטור. לא מוזכר פה פיצול בתוך שבועות נשבע ונטול, ולפי זה דברי הרי"ף מוסבים על כל שבועות המשנה מסוג זה (כלומר, הן על השבועות שהופיעו בקטגוריה א' והן על השבועות שנכללו בקטגוריה ב'). אלא שיש מקום לשאול, האם לדעת הרי"ף שבועות השכיר, הנגזל והנחבל (=קטגוריה א') שונות באופן מהותי משבועות הפוגמת, היתומים והפורעת מנכסים משועבדים (=קטגוריה ב')?

במידה וכן, הרי שיתכן ודבריו מוסבים רק על השבועות הכלולות בקטגוריה ב' בלבד, במידה ולא, הרי שהרי"ף מתייחס לכל שבועות המשנה בהן נשבע ונטול. אלו הם שני צדדי הספק. עפ"י שיטת הרי"ף (סימן נ"ו) נפשוט את הספק: "שבועה דרבנן כעין דאורייתא דנקיט חפצא בידיה אבל אין הופכין אותה כמו שהופכין שבועה דרבנן כדאמרינן (שבועות מב) בדרבנן אפכין בדאורייתא לא מפכין. וזו בדרבנן הויה שבועת היסט אבל שבועה דרבנן שהיא כעין דאורייתא אינו אלא בנשבעין ונטולין ואין הופכין שבועתו, כגון, הפוגם שטררו והנפרע מנכסי יתומים או מנכסים משועבדים והשכיר והנגזל והנחבל ושכנגדו חשוד על השבועה וחונני על פנקסו, אלו כולם נשבעים ונטולים ואין הופכים שבועתו לפי שאין הופכין שבועה אלא מן הנתבע לתובע אבל מן התובע לנתבע לא..." כאן הרי"ף לא מותיר ספק ומפרט במפורש, ששבועות המשנה בהן לא הופכים שבועה הן כל שבועות המשנה שנשבע

א.

...דלא מפכינן שבועה אלא מנתבע לגבי תובע, משום דא"ל : אנת לית לך גבאי ולא מידי, אי קושטא קאמרת דאית לך גבאי, אישתבע ושקול. הילכך אי בעי למשקל משתבע ושקול, ואי לא, פקע...

כלומר, במקרה שבית הדין הטיל שבועה על הנתבע (נשבע ונפטר), זכותו של הנתבע להפוך את השבועה על התובע, בטענה, שאם התובע אכן צודק עליו החובה להביא ראיה כדי ליטול. ולכאורה קשה, איך ניתן לומר זאת ? - כיצד יתכן שבי"ד מחייבים בעל דין לנקוט בצעד מסויים והוא יכול להשתמט ? על כרחנו, נאמר שהטלת השבועה איננה מחייבת להישבע. אין זה חיוב, אלא זכות - בי"ד נותנים לנתבע את הזכות להוכיח את חפותו על ידי השבועה, ובכך להיפטר. דווקא בגלל תפיסת השבועה כ"סיוע", אפשרי הדבר שבעל הדין יוותר על השימוש בסיוע שניתן לו, אחרת, איך יכול בעל הדין לסרב לחובה שהוטלה עליו על ידי בי"ד?

ב.

...ואע"ג דהא מילתא טבא היא לדידי לאישתבעי ואפטורי, לא בעינן לה, אלא את אי ניהא לך לאישתבעי ומשקל לחיי ואי לא זיל, דלית לך גבאי ולא מידי, ודמיא לההוא דאמרינן כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים כגון זו, שומעין לו...

כאן הדברים מוכחים בעליל. האפשרות של בעל הדין להיפטר מהשבועה שהוטלה עליו, נתפסת כויתור על זכות שתיקנו חכמים עבורו (ולא כהשתמטות מביצוע חובה). כל זאת עולה הן מפשט המימרא "כל האומר אי אפשי..." כאן, ובמיוחד ממשמעות מימרא זו בכל השי"ס¹⁹.

ג. אם נבין ששבועות דרבנן הן סיוע לבעל הדין (שלטובתו הוטל עליו להישבע), יובנו בבהירות דברי הרי"ף, שאמר כי ניתן להטיל (להפוך) את השבועה על בעל הדין השני דווקא בשבועות המשנה שבהן נשבע ונפטר (הנתבע) ולא בשבועות המשנה שבהן נשבע ונוטל (התובע). ההסבר לכך הוא : נתבע שביכלתו להשבע ולהיפטר - אם אין ברצונו להישבע, יוכל לוותר ולומר לתובע: אני מוותר על זכות הסיוע שניתנה לי ואם רצונך ליטול, תשבע אתה. ואילו במקרה ההפוך : תובע שביכלתו להשבע וליטול - אם יוותר על זכותו להשבע, ויטיל את השבועה על הנתבע, יוכל הנתבע לסרב, בטענה שזו פרווילגיה ולא חובה. הנתבע יכול לסרב וכתוצאה מכך התובע אינו יכול להפך השבועה.

ב. נחתינן לנכסיה

עד עסקנו בנושא "מיפך שבועה", כעת נמשיך לדברי הרי"ף ביחס לנפקא מינא הבאה - "נחתינן לנכסיה", ויחזקו דברינו כאשר על פיהם נסתייע בהבנתו גם בנושא זה. נזכיר, שהשאלה האם ניתן לרדת לנכסי הנתבע, עולה כאשר הנתבע מתנגד לבצע את המוטל עליו, כלומר, הנתבע מסרב לשלם ומסרב גם להשבע.

עתה, מחלק הרי"ף בין שבועות דאורייתא לבין שבועות דרבנן, כשבקבוצה הראשונה נחתינן לנכסיה ובשניה לא נחתינן לנכסיה, ובלשונו :

...דקיימא לן דברבנן אי לא משתבע אי לא נחתינן לנכסיה ובדאורייתא נחתינן לנכסיה...²⁰.

ונוטל: הן מקטגוריה ב' - "הפוגם שטרו והנפרע מנכסי יתומים או מנכסים משועבדים" - והן מקטגוריה א' - "יהשכיר והנגזל והנחבלי". הוא מזכירם בנשימה אחת (בניגוד לשבועת היסת) ללא פיצול לשתי קבוצות.
19. ברור באופן חד משמעי, שבכל המקומות ששי"ס בהם מופיע ביטוי זה - "כל האומר אי אפשי... שומעין לו" - הכוונה לתקנת חכמים שנועדה לדאוג ולפעול למען האדם, בין אם על ידי נתינת זכות ובין אם על ידי הגנה עליו. כמו כן, בכל המקומות הללו, יכול האדם לוותר על הזכות שניתנה לו. ראה גיטין דף מז ע"א בסופו, עד העמוד שלאחרי; וכתובות דף פג ע"א (וכמוהו הגמ' בב"ב מט ע"א-ע"ב, ובגיטין עז ע"ב); בבא קמא דף ח ע"ב.
20. כתובות דף מח ע"א בדפי הרי"ף.

מה ההגיון בכך ? לכך יש להקדים שתי הקדמות:

האחת, היא ההבדלים בין סוגי השבועות. הריי"ף מחלק בין שבועות דאורייתא לשבועות דרבנן, ואם נחזור למשנה דלעיל נשים לב שבעוד שבקטגוריה א' קיים פסול ברור בנתבע, הרי שבקטגוריה ב' לא הוכח באמצעים משפטיים מספקים שבתענת הנתבע קיים פסול (שבקטגוריה ב' ניתן להוציא ממון או לנקוט בצעדים משפטיים כלשהם). כלומר, בשבועות התורה הוכח בעליל שקיים יסוד סביר לחשוש לשקר, ע"י הודאה במקצת או על ידי עד אחד²¹ ואילו בשבועות המשנה אין מדובר בפסול מספיק "חזק" שבקטגוריה ב' להרשיע את בעל הדין, אדרבה, נאמר להיפך, מדובר במקרים שבהם, מדאורייתא, מעמדו המשפטי של מחוייב השבועה היה על העליונה וחכמים הם אלו שמצאו בו שמץ פסול²² והשבועה היא חומרה שהוסיפו חכמים.

ההקדמה השניה, אם נמשיך בתפיסתנו ששבועות דרבנן הן סיוע (מקנות זכות משפטית) לטובת בעל הדין שנשבע, ברור מדוע לא ניתן לרדת לנכסיו כל עוד לא נשבע: שהרי האפשרות לזכות במשפט ניתנה לו דווקא על ידי השבועה - השבועה היא זו שהקנתה לו את מעמדו העליון. ממילא, כל עוד לא נעשה שימוש בשבועה, עדיין לא הוכחה עליונותו ואין לרדת לנכסיו כל עוד אין סיבה מספקת לכך. בשבועות דרבנן, בהן חכמים תלו את הזכות הממונית בשבועה, כל עוד לא הגיעה לידי הזכות (כלומר, כל עוד לא נשבע) אין סיבה מוצדקת לרדת לנכסיו הנתבע. ואילו בשבועות התורה, אם נתבסס על הנחת היסוד שהיא סברה והגיונית, שכדי לרדת לנכסיו הנתבע ביי"ד צריך להסתמך על ראיות מוצקות (-מישור הראיות) או לחילופין כאשר כבר היחס בין טענות בעלי הדין מעמיד את הנתבע בעמדה נחותה - במצב שהוא חייב אלא אם כן יוכיח אחרת (מישור הטענות), אם כך, הרי בשבועות התורה, אם אינו יכול להשבע ישלם, והטעם לכך הוא כפי שהוכחנו בפיסקה הקודמת (- הנקודה הראשונה: ההבדל בין שבועות דאורייתא לשבועות דרבנן) שאכן קיים פסול המעמיד את הנתבע במצב שמחייבו אלא אם כן יוכח אחרת; בניגוד לשבועות דרבנן.

2. סיכום היחס בין השבועות השונות: מה היחס בין שבועת היסט לשאר השבועות ומה ההבדל בין שבועות דרבנן לשבועות דאורייתא

נחזור לשאלת היחס בין השבועות: כיצד הבין הריי"ף את שבועת היסט? האם היא דומה לשבועת התורה או שהיא קרובה יותר לשבועת המשנה?

בריי"ף קיימות שתי נקודות חלוקה (אל הראשונה התייחסנו לעיל וכעת נדון בשניה):

האחת, בין שבועות דאורייתא לבין כל שבועות דרבנן, והשניה (שהיא חלוקה פנימית בתוך שבועות דרבנן), בין שבועות שבהן נשבע ונטל לבין שבועות בהן נשבע ונפטר.

21. דברינו נוגעים אך ורק לשבועות שבאות כנגד טענות ודאי ולא בעקבות טענות ספק (שהן: בדאורייתא - שומרים, ובדרבנן - שותפין אפטרופין וכו'). זאת, כי באופן פשוט אין סיבה לחלק ולומר שבשבועות שבאות על טענת ספק קיים הבדל מהותי בין שבועות דאורייתא לשבועות דרבנן, שהרי בשתי הקבוצות מדובר במקרים שחלה פגיעה בנאמנות. התובע, בזמן קביעת החוזה/הסכם ביניהם, נתן אמון בתבירו (-כשומר/שותף/אריס וכו') ועתה ארע דבר שבקטגוריה עורער האמון. כעת דורש התובע מחבירו שישפך לו דו"ח על הנעשה אצלו. יתכן אף שאין פה תביעת ממון (בניגוד לשבועות כנגד טענת ודאי), כלומר, בטענות ספק המוקד הוא בתביעה ל"סיפוק" נאמנות ואילו בטענות ודאי המוקד הוא בתביעה לקבלת ממון. לאחר מכן מצאתי דברים אלו מפורשים, בשו"ת הריי"ף (סימן נ"ו): "...ויש אחריה שאף על פי שהן נתבעין הן דרבנן כעין דאורייתא ואין הופכין שבועתן, שהן נשבעין בטענת שמא, כגון: השותפין והאריסין והאפטרופין אישה הנושאת והנותנת בתוך הבית וכן הבית, שהמשיב עותן אין ברי לו על מה שמשיב עותן ומשום הכי אין הופכין עליהם..."

22. חכמים מצאו בו שמץ פסול ולכן דרשו ממנו שבועה. בין אם מדובר בנשבע ונטל - קטגוריה ב' - פוגמת כתובתה, יתומים מן היתומים וכו' - שאז בידו שטר, כך שמדאורייתא היה נטל וחכמים התמירו עליו, ובין אם מדובר בנשבע ונפטר - שבועת היסט - שאז לא קיימת הוכחה לרישעותו כך שמדאורייתא היה נפטר ובאו חכמים והטילו עליו שבועה) או שכלל לא ברור שהנתבע אשם (כגון קטגוריה א'). התייחסנו לשתי הקטגוריות מכיון שאנו לשיטתנו, שהזכרה בערה מס' 18, שהריי"ף מתייחס הן לשבועות שהוזכרו בקטגוריה א' והן לשבועות שהוזכרו בקטגוריה ב'.

בפשטות, כאשר נעשה שימוש במושג "שבועות דרבנן" כניגוד למושג "שבועות דאורייתא", הכוונה ש"שבועות דרבנן" כוללות את כל השבועות שתיקנו חכמים - הן שבועות המשנה והן שבועת היסט. כלומר, הרי"ף מחלק את השבועות שתיקנו חכמים (שבועות דרבנן) לשתי קבוצות: 1. שבועות המשנה, 2. שבועת היסט. - ובפשטות, זוהי בדיוק חלוקתו השניה בין נשבע ונוטל לבין נשבע ונפטר (וכן משמע בשו"ת הרי"ף, סימן נ"ו)²³.

לפיכך, ברור שלשיטתו שבועת היסט קרובה יותר לשבועת המשנה מאשר לשבועת התורה. בנוסף לכך, נזכיר את תחילת דבריו במסכת כתובות²⁴ - אותם הבאנו לעיל בתחילת החלק השני - משם הוכחנו שבועת היסט (ובלשונו שם: שבועת נשבע ונפטר) ניתנה לנשבע **כזכות, בדומה לשבועת המשנה** (ובלשונו שם: נשבע ונוטל).

כמו כן, אם נצרף את סברתנו לחלוקתו של הרי"ף בין שבועות התורה לשבועות דרבנן: שבועות התורה באות בעקבות פסול מבוסס, כלומר, זהו חשש שקר שיש לו רגליים, עד כדי העמדת הנתבע במצב שידו על התחתונה. עליו להשבע, ובמידה ולא ישבע יתחייב בתשלום²⁵. לאור זאת, יתכן שמטרת שבועת התורה היא לפטרו מתשלום. כל עוד הנתבע לא נשבע ידו על התחתונה (שהרי יש חשש סביר לשקר - בעקבות ההודאה במקצת או בעקבות עד אחד) ולכן **מטילים עליו חובת בירור (- שבועה) שבמידה וישבע תווכח צדקתו ובמידה ולא ישבע יתחייב בתשלום**. כלומר, **השבועה מספקת ברור/הוכחה לצדקתו, וכך מהווה למעשה מסלול מילוט מחיוב הממון**. כל זאת בשבועות התורה, בניגוד לשבועות דרבנן שאות כפרייוילגיה, לתת לבעל הדין יתרון משפטי²⁶.

נסכם ונאמר: שבועות המשנה (נשבע ונוטל, ברובן) ושבועת היסט (נשבע ונפטר) נכללות יחד תחת כותרת אחת -

"שבועות דרבנן", ומטרתן היא **נתינת זכות לנשבע**. כנגדן, עומדות שבועות דאורייתא, שעניינן **חובת בירור על הנתבע**.

באופן סכמטי נסכם זאת כך:

מטרת השבועה	אופן השבועה	מקור חיוב השבועה	
חובת בירור (מסלול מילוט)	נשבע ונפטר (בלבד)	שבועות דאורייתא:	1.
זכות, להשגת הנצחון במשפט	א) נשבע ונוטל - שבועות המשנה ב) נשבע ונפטר - שבועת היסט	שבועות דרבנן:	2.

23. לגבי שבועות המשנה הבאות על טענת ספק, שלכאורה אף הן כוללות במונח "נשבע ונפטר", ראה הערה מספר 21.
 24. מח ע"א בדפי הרי"ף.
 25. כך פוסק הרי"ף: "ומסתברא לן להלכתא כר' אבא דאמר כל המחוייב שבועה ואינו יכול לישבע משלם" - ראה דף כט ע"ב מדפי הרי"ף בשבועות.
 26. אמנם לגבי שבועות התורה הרי"ף סותם, כר' אבא, ולא מנמק את דבריו, כך שההסבר שהצענו (-חובת בירור) הוא השערה בלבד, אך לגבי שבועות דרבנן הסברה (זכות לנשבע) מבוססת ומעוגנת היטב בדבריו, כפי שהוכחנו בגוף המאמר עד תהי.

3. מחלוקת ר' אבא ורב ושמואל

מתוך דברי הרי"ף עצמו, קשה להצביע במדויק ובודאות על נקודת המחלוקת וסברותיה (וכן לענות על שאלות מרכזיות, כגון: האם רב ושמואל חולקים רק במקרה ששניהם חשודים או גם ביתומים מן היתומים ובנסכא דר' אבא?²⁷), מכיוון שהתייחסותו מתרכזת בפסיקת ההלכה ולא בנימוקים ובסברות. בכל זאת משמע שהם חולקים גם במקרה היתומים מן היתומים²⁸ ולפיכך הנטיה הטבעית היא להמשיך את מחלוקתם גם למקרה של נסכא דר' אבא (כך תהא זו מחלוקת שיטתית וקיצונית, שעוברת את כל שלושת המקרים המוזכרים בסוגיא שם: הם חולקים במקרה ששניהם חשודים, וגם ביתומים מן היתומים ואף בנסכא דר' אבא)²⁹; אולם מול הבנה זו עומדת האפשרות השניה, שנצמדת לפשט הכתוב ברי"ף ללא מסקנות ודיוקים, לפיה יצא שהמחלוקת אינה קיצונית אלא קיימת רק בשני מקרים מתוך שלושה: בשניהם חשודים וביתומים מן היתומים - הם חולקים (רב ושמואל - פטור, ר' אבא - משלם), ובנסכא דר' אבא - מסכימים (שחייב לשלם).

לשם הבהירות נציג זאת בשרטוט:

אפשרות I I		אפשרות I		המקרה
רב ושמואל	ר' אבא	רב ושמואל	ר' אבא	
-	+	-	+	שניהם חשודים
-	+	-	+	יתומים מן היתומים
+	+	-	+	נסכא דר' אבא

" + " = משלם " - " = פטור.

למסקנה הרי"ף פוסק הלכה כר' אבא בכל המקרים, חוץ ממקרה אחד - יתומים מן היתומים. בדף כט ע"ב (בדפיו) חוזר וטורח הרי"ף להוכיח שכך פסקו אחרוני האמוראים, וכמותם הלכה "דבתראי אינון". עפ"י כלל פסיקה זה מכריע הרי"ף, וכך הוא פותר בפשטות את קושיות שאר הראשונים (שהסתבכו בסתירות הגמרות בעניין פסק ההלכה).

חלק שלישי - שיטת תוס'

1. היחס בין שבועות התורה לשבועות המשנה

א. סברת ר' אבא - השבועה כהפסת דעת

תוס' בשבועות, דף מז ע"א ד"ה "מתוך", מציג שתי גישות עיקריות בסוגיא שם, בהסבר המחלוקת בין ר' אבא לבין רב ושמואל. הגישה הראשונה היא קיצונית ויחידאית בראשונים, לעומת שיטת ר"ת - הגישה השניה בתוס' - ההולכת בכוון חלק מראשוני ספרד³⁰. אנו נתמקד בשיטה הראשונה, בנסיון להבין את נקודת המחלוקת בין האמוראים ומתוך כך את הבנתם בשבועות השונות.

27. נזכיר שבסוגיא זו מופיעים שלושה מקרים: שניהם חשודים, יתומים מן היתומים ונסכא דר' אבא; ולא ברור

האם האמוראים חולקים בכל שלושת המקרים או רק בחלק מהם.

28. כך עולה מדבריו בדף כט ע"ב: "...כוותיה דרבי אבא מסתברא, אבל לענין וכן היתומים מן היתומים בלחוד עדינן כרב ושמואל" כלומר, ברור שר' אבא חולק על רב ושמואל במקרה היתומים (והלכה כרב ושמואל בניגוד לשאר המקרים שבהם הלכה כר' אבא).

29. מה גם שהרי"ף חוזר וטורח להוכיח שהלכה כר' אבא בכל המקרים (חוץ מיתומים מן היתומים) ומכאן ניתן להסיק שיש מי שחולק על ר' אבא באותם מקרים. מכיוון שאחד המקרים הוא נסכא דר' אבא, והחולקים בסוגיא הם רב ושמואל, ממילא יתכן שרב ושמואל אכן חולקים גם במקרה זה. זו הרוח הנושבת ברי"ף.

30. כוונתנו להבנת המחלוקת בין ר' אבא לבין רב ושמואל בכל אחד משלושת המקרים הנדונים בסוגיא. תוס' הוא היחיד שכותב בפירוש שהאמוראים חולקים חזיתית בכל שלושת המקרים (יתכן שלדעה זו שותפים גם הרי"ף והר"י מגאש, אך כאמור, תוס' הוא היחיד שמתבטא באופן חד משמעני), בעוד שלפי שאר הראשונים המחלוקת

תוסי' (בחלקו הראשון) בהסבירו את המשפט "מתוך שאינו יכול להשבע משלם" בדעת ר' אבא, פותח במשפט קיצוני, אשר בקריאה ראשונית נראה חסר הגיון וטעון הסבר:

...וה"נ במתניתין כיון שמוטלת על יתומין שבועת אביהם ואין יכולין לישבע משלמין בני הלוה, דלא שנא מחוייב התובע שבועה ולא שנא מחוייב הנתבע שבועה, ואין יכול לישבע³² אותו שחייב שבועה, משלם הנתבע...

כלומר, בין אם מדובר בשבועת התורה³² שבה הנתבע מחוייב שבועה ובין אם מדובר בשבועת המשנה שהתובע נשבע ונוטל, בכל מקרה, אם מחוייב השבועה (התובע או הנתבע) אינו יכול להשבע, הנתבע מחוייב בתשלום. כיצד? איך יתכן לומר שאי יכולת הנתבע להשבע מחייבת את הנתבע שבועה? מילא בשבועת התורה, שהנתבע אינו יכול להשבע יתכן למצוא הגיון בהחלפת השבועה בתשלום - וגם טענה זו דרושה הסבר מפורט יותר (ונדון בה בהמשך) - אך בשבועת המשנה השאלה זועקת במלוא חריפותה: אם התובע חוייב בשבועה ולא נשבע, מדוע נחייב את הנתבע לשלם?!

לפני שנענה ונסביר את ההגיון בדברי תוסי', נשים לב לנקודה חשובה שתוסי' מתייחס אליה, והיא השאלה: במה חולקים ר' אבא ורב ושמואל? בשאלה שהצגנו בפסקה הקודמת התייחסנו לחלקו השני של הציטוט, כקביעה כללית (בכל שבועות התורה והמשנה) במנותק מהסוגיא המקומית. אם נחזור להקשר הסוגיא, קביעתו של תוסי' באה להסביר את המשפט הקודם: "וה"נ במתניתין... יתומין... משלמין בני הלוה..." כלומר, דעת ר' אבא היא שגם במקרה היתומים (שתובעים מן היתומים) המופיע במשנה, על היתומים הנתבעים לשלם. בניסוח ישיר יותר, ר' אבא חולק על רב ושמואל לא רק במקרה ששניהם חשדים על השבועה אלא גם במקרה היתומים. תוסי' עונה בכך על השאלה האם רב ושמואל חולקים על ר' אבא בשלושת המקרים בגמרא. פשט הגמרא הוא שרב ושמואל חולקים על ר' אבא במקרה הראשון (שניהם חשודים), אך לא ברור האם קיימת מחלוקת גם בשני המקרים האחרים?

מהנתונים הידועים לנו עד כה (עפ"י תוסי'), ברור שקיימת מחלוקת בשני מקרים. מה לגבי המקרה השלישי? תוסי' מתייחס לכך בסוף דבריו, וכותב בפירושו שהם חולקים גם במקרה של נסכא דר' אבא (וכן במקרה נוסף בסוגיא - חמישים אית לך...)³³ שלדעת ר' אבא משלם ולרב ושמואל הנתבע פטור³⁴. עד כה נענו בשתי נקודות בתוסי': האחת, הגדרת המקרים בהם חולקים רב ושמואל, והשנייה, סברת תוסי' בעניין מי שאינו יכול להשבע. עתה נותר לנו לברר:

1. מהי סברת המחלוקת בין ר' אבא לבין רב ושמואל?
2. מהי סברת תוסי' בקביעתו (בהסבר דעת ר' אבא): כל שאינו יכול להשבע - בין התובע ובין הנתבע - תמיד הנתבע ישלם?³⁵

אינה עקבית אלא האמוראים חולקים רק באחד מהמקרים או בשניים מהם לכל היותר. בהמשך נרחיב את הדיון בשיטת תוסי' ביחס לנקודה זו. (בהזכירו "חלק מראשוני ספרד" הכוונה לרמב"ן בשבועות מז ע"א ד"ה "אמר רב פפאי", לרשב"א שם ע"ב ד"ה "ירב ושמואל", ולריטב"א שם ע"א ד"ה "רבותינו שבארץ ישראל". כאן יש להעיר, שלמרות המשותף לכל ארבע השיטות: ר"ת, רמב"ן, רשב"א וריטב"א, שהוא העמדת המחלוקת בדרך שאינה קיצונית, בכל זאת קיימים הבדלים רבים ומשמעותיים בין כל אחת ואחת מהשיטות. כלומר, באנו להעיר על מכנה משותף כללי ביניהם, אך אין בו כדי לאחד אותן לדרך אחת ולטשטש את ההבדלים ביניהן).

31. עפ"י גירסת הגהות הבי"ח שם.
32. כאן, כשמדובר בנתבע מחוייב שבועה, בפשוטות הכוונה לשבועת התורה ולא לשבועת היסת שכלל לא הוזכרה ואינה שייכת למהלך הסוגיא (שבדף מז ע"א).
33. הכוונה לסוף דברי תוסי' (בדף מז ע"ב) "אבל קצת קשה...אלא לענין להפסיד, וצ"ע". אין זה מעניינו להכנס לפרטי ההוכחה אך יש להעמיד דברים על דיוקם: אמנם תוסי' כותב זאת בהתייחסו לשיטת ר"ת, אך אין בכך כל קושי מכיוון שדבריו עומדים גם לשיטתו. נוסף על כך, לא רק שהוכחתו מובנת גם לשיטתו, אלא יותר מזה, דווקא לפי גישתו יותר הגיוני לומר שקיימת מחלוקת גם במקרה השלישי (נסכא דר' אבא) שהרי לפי שיטתו יצא שהם חולקים בכל שלושת המקרים, לעומת שיטת ר"ת שהמחלוקת קיימת רק בחלק מהמקרים. כלומר, לפי השיטה הראשונה ר' אבא ורב ושמואל מייצגים שתי שיטות עקביות, מה שאין כן בשיטת ר"ת, לפיו המחלוקת אינה עקבית ושיטתית.
34. כאמור, בנקודה זו שיטתו של תוסי' היא חריגה ומנוגדת לשיטת רוב ראשוני ספרד. לכן, על אף הפתרון (לקושי שבדבריו) וההסבר שנציג, עדיין יש לזכור שדרכו היא יחידה וקיצונית.
35. הערה מתודית: כמובן ששאלה 2. היא סעיף משנה של שאלה 1., אלא שהקדשנו לה מקום מיוחד במקביל לשאלה הראשונה, מפני הקושי הרב בו נתקל המעיין בתוסי' בהגיעו לדברים אלו.

ראשית, נענה לשאלה השניה. כאמור, כוונת תוס' בקביעתו "דלא שגא מחויב התובע שבועה ולא שגא מחויב הנתבע שבועה, ואינו יכול לישבע אותו שחייב שבועה, משלם הנתבע", היא, שהן בשבועות התורה והן בשבועות המשנה, אם אינו יכול מחויב השבועה להשבע, הנתבע ישלם. אם ננסח זאת בלשונו: **"הכלל "כל שאינו יכול לישבע - הנתבע משלם" נכון לא רק בשבועות התורה (בהן הנתבע חייב שבועה) אלא גם בשבועות המשנה (בהן התובע חייב שבועה).**

להבנה זו בדברי תוס' מצאנו סימוכין מפורשים בהגהות הגר"א על תוס' (בדף מז ע"ב, בהגהתו על חלקו האחרון של תוס'):

... אבל עיקר הענין כמו שס"ל לר' אבא דבין שהנתבע חייב שבועה בין התובע, משלם הלוה, כיון שאינם יכולים לישבע חזרה לתשלומין, כן ס"ל לרב כשניהם דפמור כיון דאינן יכולין לישבע חזרה שבועה לסיני...

כלומר, הגר"א הבין בתוס', שמחלוקת ר' אבא ורב ושמואל - האם חזרה השבועה לסיני או חזרה שבועה למחויב לה - איננה מצטמצמת רק בשבועות התורה, אלא קיימת גם בשבועות המשנה³⁶. משמעות הדבר למעשה, היא שבמקרה היתומים - שהשבועה היא שבועת המשנה - לפי ר' אבא, מתוך שהיתומים התובעים אינם יכולים להשבע שבועת נשבע ונוטל מדרבנן, חזרה השבועה לחיוב התשלומין והיתומים הנתבעים חייבים לשלם. ואילו רב ושמואל טוענים, שבמצב שאין התובעים יכולים להשבע, חזרה השבועה לסיני והיתומים הנתבעים פטורים. - הם חולקים בשבועת המשנה, בדיוק כפי שהם חולקים בנסכא דר' אבא שבו השבועה היא שבועת התורה.

עדיין לא ענינו מה ההגיון בכך? אם בכל מקום שלא ניתן להשבע קיימת חובת תשלום, הרי מסקנה פשוטה היא, שחיוב השבועה קשור בזיקה של תלות לחיוב הממון. שהרי אם יש חיוב שבועה, יתכן שבעקבותיו (בעקבות חיוב השבועה; אם לא ישבע בעל הדין) יבוא חיוב ממון. כעת יש לברר מהו טיב הקשר בין השבועה לחיוב הממון, מה ההגיון בתלות זו.

למעשה, עפ"י הכלל "כל שאינו יכול לישבע - משלם", **השבועה מהווה מחסום** (לתובע, בנשבע ונוטל) או **מסלול מילוט** (לנתבע, בנשבע ונפטור), **מפני אפשרות חיוב הנתבע בתשלום**. כדי להבין זאת, יש לדעת את הרקע לחיוב השבועה, ולשם כך נחלק בין שבועות התורה לבין שבועות המשנה. נתחיל משבועת התורה:

בשבועות התורה (שזכור, עליהן אמר ר' אבא את הכלל "כל שאינו יכול לישבע - משלם". כלומר, זהו כלל הגמרא ולא חידוש של תוס') מדובר בחשש לשקר, שמבוסס על ההודאה במקצת או ע"י עד אחד. כלומר, קיים חשד ברור שמעמיד את הנתבע במצב שידו על התחתונה עד כדי **הטלת החובה עליו לספק את רצון התובע**. סיפוק רצון התובע יכול להתבצע בשני מסלולים: האחד ע"י תשלום והשני ע"י הפסת דעתו באמצעות השבועה. כשהתובע מקבל את שבועתו של הנתבע, תביעתו באה על סיפוקה, הוא "קיבל" אישור לכך שאכן לא היה תביעתו מוצדקת. בניסוח אחר, נאמר **שהתובע מקבל אחד מהשניים: תשלום ממון או הפסת דעת ע"י שבועה**.

כל זאת בשבועות התורה. בשבועות המשנה עוסקים במקרים שלתובע יש זכות בממון מדאורייתא. כלומר, **דין התורה הוא שהתובע צודק ואמור לגבות את תביעתו מהנתבע, אלא שבאו חכמים** (משום שהתעורר פגם וחשש כלשהוא בטענת התובע³⁷) **ודרשו להפיס את דעת הנתבע ע"י השבועה, לפני שהתובע יטול את כספו**³⁸.

36. אין זו פרשנות אפשרית שלנו לדברי הגר"א אלא זהו הסבר הכרחי, ראשית, מפני ששבועה המוטלת על תובע, ודאי שהיא שבועת המשנה ולא שבועת התורה, ושנית, כך מתברר גם בהמשך דבריו: "בדרבנן לא אמרינן כיון שאינו יכול לישבע משלם". (אמנם משפט זה צוטט מהחלק שבו הגר"א מסביר את שיטת ר"ת ולא את שיטת תוס' הראשונה - בה אנו עוסקים - כך שלכאורה המשפט הוצא מהקשרו ואין ראייה; אך אין זו קושיה שהרי מדובר בחלק שבו הגר"א מנגיד את שיטת ר"ת עם שיטתו הראשונה של תוס', וכך מסביר את ההבדל בין השיטות.) כלומר, הגר"א טוען שההבדל הדיני בין השיטות נעוץ ביחס לשבועות המשנה עפ"י ר' אבא, כך שאם לפי השיטה השניה לא אומרים בשבועות המשנה את הכלל "מתוך שאינו יכול להשבע משלם", הרי שלפי השיטה הראשונה כלל זה תקף גם בשבועות המשנה.

37. כגון: פוגמת, עד אחד מעידה שהיא פרועה וכו' - או לחילופין קיימת בעיה מצאיאותית - כגון: חשש לגביה מן היתומים שלא כדין - שדורשת פתרון מעין "תיקון העולם"

38. גם בתוס' (כמו ברי"ף) לא ברור האם כוונתו לשבועות המשנה שבקטגוריה ב' בלבד, וזאת מפני שדווקא בהן עוסקת הסוגיא וכן לא מוזכר בתוס' אחרת, או שתוס' מתכוון לכל שבועות המשנה (גם לקטגוריה א'). כיצד יתכן להעלות על הדעת את האפשרות השניה? לפי אפשרות זו, יש לראות את שבועות השכיר, הנגזל, הנחבל וכו'

המשותף לשבועות התורה ולשבועות המשנה (הנדונות בסוגיא זו) הוא במטרת השבועה: הפסת

דעת.

שבועות שבאות במקרים בהם מעיקר הדין יש מקום לחיוב הנתבע, אלא שאין הוכחות מספקות בכדי להוציא ממון. לדוגמא, בנחבל, אם שוכנס בריא ושלם לבית חבירו ויצא חבול מכף רגל ועד ראש, קשה לומר שאין בסיס לחיוב חברו, להיפך, נאמר שמעיקר הדין (- עפ"י ההגיון הטבעי והפשט) יש לחייבו בתשלום, אלא שאין בידו די הוכחות לכך. (כך הוא בנחבל וכך בכל מקרה לגופו). לפי דעה זו, במשנה יש שתי קטגוריות שמעיקר הדין היה הנתבע אמור לשלם, אך מכיוון שיש בעיה בהוצאת הממון - בקטגוריה א' אין די הוכחות, ובקטגוריה ב' החמירו חכמים משום פגם בטענה (פוגמת וכו') או משום תקנת העולם (יתומים) - חייבו חכמים שבועה כדי להפסיק את דעת הנתבע.

עד כאן הוצגו שני צדדי הספק. יתכן שנוכל לפשוט את הספק עפ"י תוס' במקומות אחרים בש"ס שמתבטאים במפורש ביחס לעניינינו:

תוס' בבבא מציעא (דף ל"ד ע"ב ד"ה "שמא"): "...דלא חשיב התם אלא אותם שאין יכולים לישבע כגון גזלן וחובל דניכרים הדברים כיון שנכנס שלם בביתו ונתקוטטו ויצא חבול, שהוא חבול. וכן בחנוני אינו יכול לישבע בעל הבית, שאינו יודע אם נתן חנוני לפועלים. וכן שכיר, שאין בעל הבית יכול לישבע לפי שהוא טרוד בפועליו..." וכן תוס' בכתובות (דף פ' ע"א ד"ה "ישבע"): "...ואף על פי דשכיר למאי דחשיב ליה טרוד בפועליו מן הדין היה לו ליטול בלא שבועה דהוי ליה כאומר הלויתני ואיני יודע אם החזרתי לך דחייב, ואינו נשבע אלא להפסיק דעתו של בעל הבית... אבל הנהו דחשיב בהדי האב ליפרע מנכסי יתומים אי לאו דאשמועינן הוה אמינא דנטולין בלא שבועה מחמת השטר..."

כלומר, גם שכיר, נגזל, נחבל וחנוני, היו אמורים לזכות מעיקר הדין. אם עד עתה התלבטנו האם רק בקטגוריה ב' היו זוכים מעיקר הדין (תוס' עוסק רק בשבועות מקטגוריה ב'), הרי שכעת ברור שתוס' מתייחס לכל שבועות המשנה, כלומר, גם לקטגוריה א' שהרי אף הם אמורים ליטול מעיקר הדין.

רמז לשיטה זו ניתן למצוא בעובדה עליה הערנו, בחלק הראשון של המאמר, שכבר הגמרא התייחסה לשבועות המשנה, הן שכיר (מקטגוריה א') והן עד אחד מעידה שהיא פרועה (מקטגוריה ב'), כבעלות מטרה שווה; שבועה שמטרתה הפסת דעת. יתכן שהוא המקור לשיטתו.

ניתן לערער על הוכחה זו, בכך שאין מקום לאחד בין תוס' שונים ממסכתות שונות, אך במקרה זה, מכיון שכל תוס' מתייחסים לאותה הנקודה באותו האופן (כולם הקשו את אותה הקושיה - מדוע המשנה בפרק שביעי בשבועות לא הזכירה מקרים נוספים? וכולם תרצו באותה הדרך), אין סיבה לחלק ביניהם. מה גם שבשניים מתוך שלושת תוס' (בשבועות ובבבא מציעא) מופיע אותו הביטוי "דלא חשיב התם אלא אותם שאין יכולים לישבע" וההבדל ביניהם הוא שבשבועות מופיע משפט זה כקביעה ללא נימוק ואילו בבבא מציעא הביטוי מלווה בהסבר מפורט - עובדה שלא מותירה מקום להסתפק בנכונות ההוכחה, לפחות לגבי שני מקורות אלו. על אף הופעתם בפירוש על פני הש"ס כולו, בהתייחסותם למשנה (שבה אנו עוסקים, בתחילת פרק שביעי) הם הולכים כולם באותה הדרך. לפיכך נדון בהם לפי ההבנה שהם משלימים זה את זה ומה שפירש האחד לא פירש חבירו. נתחיל מתוס' במסכתות שמתקשה בשאלה - מדוע לא הזכירו ברשימת המקרים שבמשנה מקרה נוסף? תוס' עונה שקיים מכה משותף לכל המקרים במשנה, והוא שהתנא הזכיר דווקא מקרים בהם בעל הדין שאינו מחוייב שבועה (הנתבע) כלל אינו להשבע; ובלשונו: "...ויש לומר דלא חשיב אלא הנהו שאין כנגדן ראויין להישבע" תוס' סתם ולא פירש. מדוע? מה ההגיון בכך?

כאמור, תוס' בכתובות ובבבא מציעא ישלימו את התמונה. תוס' בכתובות פ' ע"א כותב בפירוש שגם במקרים המתוארים בשבועות שבקטגוריה א', מעיקר הדין התובע צריך ליטול ללא שבועה (ולא רק בקטגוריה ב'): "ואע"פ דשכיר נכאין חשוד" וכל ההבדל בין בין הקטגוריות הוא שבראשונה (א') התובע נוטל מעיקר הדין אף ללא שטר ואילו בשניה (ב') התובע נוטל עפ"י השטר.

וכן משמע מתוס' בבבא מציעא (הניל): "...דלא חשיב התם אלא אותם שאין יכולין לישבע כגון גזלן וחובל דניכרים הדברים כיון שנכנס שלם בביתו ונתקוטטו ויצא חבול וכן בחנוני אינו יכול לישבע בעה"ב שאינו יודע אם נתן חנוני לפועלים וכן שכיר שאין בעה"ב יכול לישבע לפי שהוא טרוד בפועליו..." כאן תוס' מפרש בדיוק מדוע גם בקטגוריה א' אין הנתבע יכול להשבע: מפני שהנסיבות מרשיעות אותו עד כדי שלא ניתן לו כלל להשבע (- נגזל, נחבל, שכנגד חשוד) או מפני שאינו יודע את עובדות המקרה כך שאינו יכול להשבע (שכיר, חנוני). המשותף לשתי הסיבות, הוא שהנתבע אינו ראוי להשבע, וזה בדיוק ההסבר לדברי תוס' במסכתנו.

(הערה: כמו כן, תוס' בכתובות ובבבא מציעא משלימים אחד את השני, בכך שעפ"י ההסבר בבבא מציעא לאי יכלתם של הנתבעים להשבע מובן מדוע בכתובות דעת תוס' היא שמעיקר הדין התובע ראוי ליטול בלא שבועה. אלא שדבר זה כיון רק לגבי נגזל ונחבל שהנסיבות מרשיעות אותו, אך האם נאמר כך גם לגבי שלושת האחרים שכיר, חנוני ושכנגדו חשוד?! אם לגבי שלושתם לא נמצא הסבר, אמנם יהיה זה נאשר קשה מדוע תוס' מוכה את התובע מעיקר הדין, אך העובדה שאנו לא מצאנו סברה מניחה את הדעת מותירה שתי אפשרויות למסקנה: 1. אין תוס' מתייחס לקטגוריה ב' כולה ולמקצת מקטגוריה א' = לא כולל את שכיר, חנוני ושכנגדו חשוד. 2. אין בעובדה זו לדחות דברי תוס' שבפשוט לא חילק בקטגוריה א' ולכן גם בשלושת הדין שיטול תוס' מתייחס לכל שבועות המשנה.)

ההבדל ביניהן הוא ברקע לכך: בשבועות התורה - נשבע ונפטר - הפסת הדעת באה מעיקר הדין (כאפשרות למנוע את תשלום הנתבע), ואילו בשבועות המשנה - נשבע ונוטל - הפסת הדעת באה כחומרה של חכמים.

סימוכין לכך שזו אכן שיטת תוס', מצאנו בתוס' בכתובות³⁹: "...ואף על פי דשכיר למאי דחשיב ליה טרוד בפועליו מן הדין היה לו ליטול בלא שבועה דהוי ליה כאומר הלוינתי ואיני יודע אם החזרתי לך דחייב, ואינו נשבע אלא להפיס דעתו של בעל הבית..." אמנם אין זו ראייה מוכרחת, מכיון שיתכן ומדובר בשני בעלי תוס' שונים, אך ודאי שלא ניתן להתעלם מכך, מה גם שמהלך דיונו של תוס' מקביל לתוס' במסכתנו.

יתכן שהמקור לשיטה זו הוא בעובדה עליה הערנו, בחלק הראשון של המאמר, שכבר הגמרא התייחסה במפורש לשבועות המשנה⁴⁰ ולשבועות התורה, כשבועות שמטרתן הפסת דעת (במקרים מסויימים).

סימוכין נוספים לקיום סברה זו - ששבועת התורה משמשת כחוב שצריך הנתבע לתת לתובע - מצאנו בגמרא בבבא קמא, דף קו ע"א:

...אמר רב מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי ונשבע ואח"כ באו עדים פטור, שנאמר זלקה בעליו ולא ישלם, ביון שקיבלו הבעלים שבועה שוב אין משלם...

ובראשונים ברשב"א על בבא בתרא לד ע"א, שמביא את דברי ריב"ם (ומסכים לו) ביחס לשבועת עד אחד:

...אבל ר"י ב"ר מרדכי ז"ל כתב דשבועת עד אחד תשלומין נינהו... והילכך או ישלם ממון או שבועה ועד דמשתבע שבועה דעד אחד לא מפטר מיניה, וזה נכון.

מה משמעות דברי רב "קייבלו הבעלים שבועה"? וכן כיצד יתכן לומר שהשבועה מהווה תחליף לממון? הרי לא יתכן שריב"ם התכוון ששבועה היא תשלום כסף ממש, מפני שבסופו של דבר כשהנתבע נשבע, התובע "מקבל" אישור ואימות לטענת בעל דינו ולא את המטבעות אליהן נכסף בתביעתו. אך לפי הסברנו מובן כיצד השבועה משמשת כתמורה לתשלום, שהרי הן השבועה והן התשלום מספקים את רצון התובע.

ב. סברת רב ושמואל - השבועה כבירור

בפתיחת דברינו, הבאנו את תוס' שהזכיר את שבועות התורה ושבועות המשנה כאחת, וביססנו זאת בסברה ע"י הצגת המכנה המשותף לשני סוגי השבועות. כעת יש לברר:

1. מהי דעת רב ושמואל בשבועות אלו? במה ומדוע חלקו על ר' אבא?
2. האם ניתן להשליך מסוגיית זו וללמוד ממנה על שבועת היסת?

דעת רב ושמואל היא שחזרה שבועה לסיני, ולכן הנתבע פטור; זו דעתם בכל שלושת המקרים (כך, כפי שהראנו, משמע משיטתו הראשונה של תוס', והדברים מפורשים בהגהות הגר"א לגבי שיטה זו). כלומר, אם מחוייבי השבועה (התובע או הנתבע) אינם יכולים להשבע אזי הנתבע פטור. ההגיון בכך פשוט - השבועה הינה כלי שבאמצעותו נברר את הדין. במצב הנתון - לפני השבועה - קיים חוסר בהירות: בשבועות התורה, אמנם קיים חשש השקר עפ"י הודאה במקצת או עפ"י עד אחד, אך עדיין לא ניתן להוציא ממון אלא עפ"י ראייה ברורה.

39. דף פ ע"א ד"ה "ישבע".

40. הן שכיר (מקטגוריה א') והן עד אחד מעידה שהיא פרועה (מקטגוריה ב'), כבעלות מטרה שווה.

ובשבועות המשנה שבסוגיתנו⁴¹: אחרי שחכמים הטילו דופי בטענת התובע (פוגמת וכו') או דרשו רמת ברור גבוהה יותר לשם תיקון העולם (יתומים); או שחוסר הבהירות היה קיים עוד מלכתחילה - סטגוריה א'), הרי שכל עוד לא יוסר חוסר הבהירות ויבורר הספק ברמה הרצויה, לא נוציא ממון. **חיוב שבועה משמעה: קיים חוסר בהירות ובי"ד רוצה שבעל הדין יבררו ע"י שבועה. כל עוד האחרון לא ישבע, בי"ד לא יוכל לפעול ולהעביר הממון אלא יסתלק ויעמיד את המצב על חזקתו (שהרי לא ניתן להוציא ממון או לבצע פעולה כלשהיא במצב שיש בו ספק). זו הסיבה שהנתבע תמיד נפטר אם מחוייב השבועה אינו יכול להשבע.**

אם כן, לפי רב ושמואל **המשותף** לשבועות התורה ושבועות המשנה הוא **השבועה באה לברר ולסלק את הערפל הקיים. ההבדל** הוא שבשבועות התורה הברור הוטל על הנתבע **כזכות, כמסלול מילוט מהתשלום**⁴² ואילו בשבועות המשנה הברור הוטל על התובע **כחובה, שהוצאת הממון תתבצע רק לאחר הבהרה שהוא אכן צודק בטענתו.**

ג. נקודת המחלוקת בין ר' אבא לבין רב ושמואל

הסברנו את דעותיהם של ר' אבא ושל רב ושמואל, עתה נברר מה ההבדל ביניהם. שהרי דעת רב ושמואל היא שהשבועה משמשת כבירור; אם כן, דעת ר' אבא - שבועה נתפסת כהפסת דעת שהיא למעשה גם כן בירור - איננה רחוקה ממנה! איך הגענו למחלוקת קיצונית (שהנתבע - חייב לר' אבא, ופטר לרב ושמואל) בעוד שהסברות, לכאורה, כל כך קרובות?

שורש המחלוקת נעוץ **במרחב הפעולה** של השבועה, כלומר, מהיכן היא באה וכלפי מי היא מופנית. בלשון הגמרא⁴³: "רבותינו שבבבל אמרו **חזרה שבועה לסיני** רבותינו שבארץ ישראל אמרו **חזרה שבועה למחוייב לה**" רב ושמואל סוברים שכוונת המושג "חזרה שבועה למקומה" היא חזרה השבועה למקור החיוב, ובניסוח אחר - חזרה שבועה ל"סיני" שם צוונו להשתמש בשבועה. על אף ניסוח זה, ברור שהכוונה היא לקב"ה. הקב"ה הוא המקור המחייב את השבועה, הוא שצוה להשתמש בה ככלי משפטי לבירור ספקות שיעלו בבי"ד, וממילא כשאין אפשרות להשתמש בה (כשמחוייב השבועה אינו יכול להשבע) והספק לא נתברר, בי"ד מסיר את ידיו ולא עושה דבר. כאמור, מדובר במצב של חוסר בהירות שבו בי"ד לא יכול להכריע, לכן מערבים את הקב"ה במשפט - מחייבים את בעל הדין שבועה, כדי שהקב"ה יכריע ע"י השבועה. אם אנו לא יכולים להכריע, הקב"ה יכריע. השבועה בבי"ד היא חלק מגילוי ישיר יותר של הקב"ה בעולם⁴⁴. כל זה יפה אם בעל הדין אכן נשבע, אבל אם אין זה אפשרי, אין אפשרות שהקב"ה יפעל בבי"ד כי בעל הדין אינו יכול להשבע, וממילא מתזירים את הברור לקב"ה. נסכם זאת כך: אם לא מתאפשר גילוי של הקב"ה ע"י בי"ד, אזי בי"ד מסתלק ומשאיר לקב"ה את הברור וההכרעה⁴⁵.

לפי זה, השבועה באה **מצד בי"ד כצורך של הדיינים לברר את האמת**. בי"ד, שמשמש ככלי לגילוי דבר ה' בעולם, דורש שבועה כאמצעי לבירור המצב. ממילא, כשאין אפשרות לבי"ד (שלחי הקב"ה, מגלי דברו) לברר, בי"ד מסיר את ידיו.

41. ראה הערה מספר 38, ולפי דברינו שם תוסי עוסק גם בשבועות מקטגוריה א' (ולא רק בקטגוריה ב'), ולפיכך יש לומר, שדעת רב ושמואל, היא שחכמים דרשו ברור נוסף מצד התובע (בנגזל, נחבל וכו') מפני שבלעדי הבירור אין ראיות חותכות שיצדיקו הוצאת ממון. אמנם ההגיון הטבעי נוטה לחייבו ממון אלא שאין די ראיות לכך.
42. כאן יש להעיר: לכאורה קשה, אם מי שאינו נשבע פטור אזי אילו שנייים יש לחיוב השבועה? הרי כל נתבע יעדיף שלא להשבע וכך להפטר! אלא יתכן שצריך לומר שהכלל של רב ושמואל "חזרה שבועה לסיני" נאמר רק אם אינו יכול להשבע, בניגוד למקרה שאינו רוצה להשבע - אזו כן יתחייב בתשלום.
43. שבועות דף מז ע"א.
44. ראה את אופן פעולתה והשפעתה בעולם, בשבועות דף לו ע"ב בסופו ועד דף לט ע"א, וממילא השפעתה על בעל הדין בעמדו לברר את דבריו.
45. הסברנו את המושג "חזרה שבועה לסיני" באופן שהקב"ה מתגלה בבי"ד, ע"י השבועה, כחלק מגילוי דבר ה' בעולם (ואף ללא השבועה ראינו בבי"ד צינור לגילוי בעולם, ככל מציאות בעולמנו). אך מי שיחלוק על תפיסה זו, כמובן שיוכל להסביר באופן פשוט יותר, שבי"ד משתמש בשבועה ככלי מברר ואם אין באפשרות בית הדין לברר הרי שבי"ד עומד בספק ללא יכולת לפשוט את חוסר הבהירות. במצב זה בי"ד מסתלק, ומשאיר את בעלי הדין ללא פתרון. לפי הסבר זה, "חזרה שבועה לסיני" משמעו באופן פשוט שבי"ד מסיר את ידיו, ובי"ד של מעלה הוא שיחלט.

זאת בניגוד לתפיסתו של ר' אבא, שצורך הביורור לא נובע מצד ב"ד אלא מצד בעלי הדין. יש צורך לברר כדי לספק את דעתו של בעל הדין, ולא כדי לברר מהו פסק הדין. הדיינים מצידם יכולים לפסוק את דין התורה, אלא שלבי"ד, הפועל כמתווך בין בעלי הדין, יש אינטרס שהדין יצא לאור לשביעות רצונם של שני בעלי הדין, עד כמה שניתן. גם לר' אבא קיים מימד הביורור, אלא שהמטרה היא הפסת דעתו של בעל הדין - בעל הדין הוא המוקד ולא בית הדין. כעת נבין מדוע אם אינו יכול להשבע ישלם: בשבועת התורה, כאמור, הוכח שיד הנתבע על התחנתונה ומוטלת עליו החובה לספק את רצון התובע, בין אם ע"י שבועה ובין אם ע"י תשלום (מעיקר הדין הוא חייב ממון - כך שמבחינת הדיינים אין פה ספק - אלא שהתורה איפשרה לו מסלול מילוט למקרים שבהם הוא אכן צודק). ובשבועת המשנה, גם שם ברור לדיינים דין התורה שעליו ליטול⁴⁶, אלא שחכמים החמירו ודרשו הפסת דעת.

לפי זה מובן הניסוח "חזרה שבועה לסיני" ו-"חזרה שבועה למחוייב לה" לכל אחת מהשיטות: לר' אבא, אם השבועה מופנית מאת בעל דין אחד כלפי בעל הדין השני (השבועה היא בין בעלי הדין) כשהשבועה היא חובתו של האחד כלפי חברו, הרי שבמקרה ולא ניתן למלא תובה זו (מחוייב השבועה אינו יכול להשבע) ממילא חוזרים לחובתו המקורית (הבסיסית - דין התורה) של אותו בעל דין - "למחוייב לה" - כלפי חברו. כלומר, נשארים ביחס שבין בעלי הדין. לרב ושמואל, אם השבועה מופנית כלפי בית דין (- גילוי דבר הקב"ה), אזי במקרה שלא ניתן לבצע את השבועה (-בי"ד לא יכול למלא את תפקידו), ב"ד מסתלק ומחזיר את סמכות ההכרעה לקב"ה - "לסיני".

2. השלכות הדין, על תפיסת תוס' בשבועת היסת

כעת, לאחר שבררנו את הבנת תוס' בדף מז (בשיטתו הראשונה; לפי שתי דעות האמוראים, הן ר' אבא והן רב ושמואל) נשוב לתוס' העוסקים ישירות בסוגינתו ונוכל לבחון את היחס בין השבועות השונות.

עיקר מטרתנו היא לברר מה ההשלכה של הדיון שערכנו עד כה, על שבועת היסת. לכן, נחזור לשאלה שהצגנו לעיל: האם שבועת היסת דומה לשבועת התורה או שהיא קרובה יותר לשבועת המשנה (ואולי קיימת אפשרות נוספת)?

א. נחתין לנכסיה

תוס' בסוגינתו, דף מא ע"א בדי"ה "ולרבי יוסי", עוסק בנושא הירידה לנכסים בשבועת היסת ובשבועות המשנה. נקדים את דברי הגמרא כרקע לתוס':

...מאי איכא בין דאורייתא לדרבנן? איכא בינייהו מיהת לנכסיה, בדאורייתא נחתין לנכסיה בדרבנן לא נחתין לנכסיה. ולרבי יוסי דאמר בדרבנן נמי נחתין לנכסיה, דתנן: מציאת חרש שוטה וקפן יש בהם גזל מפני דרכי שלום, ר' יוסי אומר גזל גמור; ואמר רב חסדא גזל גמור מדבריהם למאי נפקא מינה? להוציא בדיינין, מאי איכא בין דאורייתא לדרבנן? ...

כלומר, המחלוקת בין חכמים לר' יוסי, היא האם יורדים לנכסי הנתבע גם בשבועות דרבנן (ר' יוסי) או רק בשבועות דאורייתא (חכמים). בשבועות התורה לכוי"ע יורדים לנכסיו. לענינו, נתמקד בחכמים מכיון שהלכה כמותם (לכן בטבלת הסיכום המופיעה בסוף החלק השלישי של המאמר, הבאנו את דעתם ולא את דעת ר' יוסי).

נעבור לתוס':

קצת תימה, דרבנן נמי לא איירי אלא בהיה דלא הוי גזילה אלא מפני דרכי שלום, אבל היכא דהוי גזל גמור מודו דנחתין לנכסיה וה"נ היכא דאיכא שבועה דרבנן.

כלומר, תוס' יוצא נגד הגמרא, לפיה המחלוקת בין חכמים לר' יוסי היא בכל שבועות דרבנן. תוס' תמה על כך, שהרי עפ"י המשנה המובאת פה ("מציאת חרש שוטה וקפן") חכמים חולקים על ר' יוסי דווקא בגזל שהוא מפני דרכי שלום, אבל אם מדובר בגזל גמור חכמים מודים לר' יוסי. אם כן, בגזל גמור יורדים לנכסיו לכוי"ע. איך זה מקשה על הגמרא? אם נקביל את החלוקה בין גזל משום דרכי שלום לבין גזל גמור, לחלוקת שבועות דרבנן: בין שבועת היסת שאין מעיקרה חיוב ממון (אלא

מטרתה יותר קרובה לטעם "תיקון העולם") לבין שבועות המשנה שיש מעיקרן חיוב ממון, הדבר יובן : תוס' טוען שחכמים אינם חולקים על ר' יוסי בכל שבועות דרבנן, אלא רק בשבועות שאין מעיקרן חיוב ממון גמור, כגון : שבועת היסת. לפיכך, קיימות שבועות המשנה בהן חכמים מודים לר' יוסי שאכן יורדים לנכסי הנתבע⁴⁷.

לענינו, יש לזכור שתוס' מחלק בין שבועת היסת, שאין מאחריה חיוב ממון, לבין שבועות המשנה שיש בהן חיוב ממון (לפחות בחלקן⁴⁸).

ב. מיפך שבועה

בנושא הפיכת השבועה על בעל הדין השני - "מיפך שבועה" - אומרת הגמרא בסוגיתנו (דף מא ע"א):

"...מאי איכא בין שבועה דאורייתא לשבועה דרבנן? איכא בינייהו טיפך שבועה, בדאורייתא לא מפכינן שבועה דרבנן מפכינן שבועה. ולמר בר רב אשי דאמר בדאורייתא נמי מפכינן שבועה מאי איכא בין דאורייתא לרבנן?..."

כלומר, לחכמים, הופכים שבועה רק בשבועות דרבנן ואילו למר בר רב אשי גם בשבועות דאורייתא.

תוס' במקום, ד"ה "ולמר בר רב אשי", מציג שתי גישות החולקות כמי נפסקה הלכה : האם הלכה כמר בר רב אשי גם במיפך שבועה⁴⁹ או שזהו אחד המקרים החריגים שאין הלכה כמותו⁵⁰.

אמנם לא ניתן לומר בוודאות שבעל התוס' הכריע כדעה השניה, אך מתוך מהלך דיונו - בו הוא מביא בתחילה את הדעה הראשונה עם ראייה בצידה, ומיד דוחה הוכחה זו - קצת נראה שדעתו נוטה לפסוק כדעה השניה⁵¹. מכיון שאין הכרח שכך דעת בעל התוס', נשאיר זאת כאפשרות פתוחה ורק בהמשך כשנסה לראות את שיטת תוס' בכללותה, בשאר הנושאים, נוכל לדעת האם שיטה זו אכן משתלבת בשיטתו⁵².

3. מסקנות, והצגת העקביות בשיטת תוס'

ותר לנו לברר, בשיטת תוס', את היחס בין שבועות התורה והמשנה לבין שבועת היסת (ביחס בין שבועות התורה לבין שבועות המשנה עסקנו לעיל, כעת נשוב ונחדד אותן).

כדי לברר האם לתוס' יש שיטה עקבית ואחדותית⁵³ בתפיסתו את היחס בין השבועות השונות, נסכם בקצרה ונרכז לפנינו את הנתונים מכל מקורות התוס' שראינו עד כה, ונבחן האם קיים קו הגיוני שמקשר ביניהם :

1. תוס' שבועות דף מ"ז ע"א, ד"ה "מתוך" (שיטה ראשונה):

הנחת היסוד שממנה יוצא תוס', היא שיש לראות את שבועות התורה ושבועות המשנה (שנדונו בסוגיא שם⁵⁴) כמקשה אחת. כלומר, נקודת המוצא של תוס', היא שעניינן של שבועות התורה

47. גם כאן - באותן השבועות שחכמים מודים לר' יוסי - לא ברור לחלוטין האם כוונת תוס' לכל שבועות המשנה שבהן נשבע ונוטל (קטגוריות א+ב) או רק לקטגוריה ב'. אלא שפה משמע יותר שמדובר דווקא בקטגוריה השניה, מפני שבקבוצה זו מדין תורה ודאי יש חיוב ממון, עובדה שמתאימה יותר לביטוי של תוס' "גזל גמור". אין זו ראייה ודאית אך קצת ראייה יש פה.

48. בחלק מהשבועות, כאמור בהערה הקודמת.

49. בלשונו: "ריבין פירש בשם הקונטרס דהלכתא כותיה דקימא לן כמר בר רב אשי במיפך שבועה, וכן בתשובת רבינו גרשון מאור הגולה, וכן רב האי גאון...".

50. בלשונו: "...ורבינו יצחק מצא בתשובות קדמוניות דלא מפכינן שבועה דאורייתא, וכן בה"ג, ובסדר תנאים ואמוראים דהלכתא כמר בר רב אשי בכליה הש"ס בר מיפך שבועה ואודיתא...ור"ה נמי פסיק הלכתא כותיה בכל הש"ס בר מיפך שבועה...".

51. וכן מתוס' בסנהדרין כט ע"ב ד"ה "ולמר בר רב אשי", המקביל לתוס' אצלנו, נראה יותר שדעתו נוטה לפסוק שלא כרב אשי.

52. בהמשך נראה שאכן כך הדעת נוטה, וזו הסיבה שכתבנו שיטה זו בטבלת הסיכום, במשבצת 2א, ולא את השיטה הראשונה.

53. ראה הערה 3.

54. בהמשך להערותינו לעיל, מספרים 38 ו-46, גם כאן יש להעיר על קיום שתי ההבנות. מעתה ועד סוף סיכום שיטת תוס', בכל פעם שנכתוב "שבועות המשנה": לפי ההבנה האחת, הכוונה דווקא לשבועות השייכות לקטגוריה ב'.

ושבועות המשנה אחד הוא ושווה בשני סוגי השבועות (- הפסת דעת לר' אבא, ובירור לרב ושמואל). כשהרחבנו לעיל בנקודה זו, טענו שישנה סברה לאחד בין שני סוגי השבועות, בשניהם יש מקום לחיוב את הנתבע ממון, יש חיוב מעיקרא. ההבדל הוא רק ברמת החיוב.

2. תוס' שבועות דף מא ע"א, ד"ה "ולרבי יוסי":

תוס' מחלק בין שבועת היסת (שאינו בעיקרה חיוב ממון) לבין שבועות המשנה (שיש בעיקרן חיוב ממון).

3. תוס' שם, ד"ה "ולמר בר רב אשי":

בנושא מיפך שבועה, לא ברור כמי פסק בעל התוס'. האם עפ"י הדעה האחת, שאין חילוק בין דאורייתא לדרבנן (ובכל מקרה מפכינן) או עפ"י הדעה השניה שיש לחלק בין שבועות דאורייתא לדרבנן - בשבועות דאורייתא לא מפכינן ובשבועות דרבנן מפכינן.

עתה נבדוק האם קיים קו הגיוני מאחד בין שלושת הנקודות הנ"ל:

לסברה שהעלנו בנקודה הראשונה, מצאנו סימוכין מפורשים בתוס' המובא בנקודה השניה, והיא: שתוס' שם לב לרקע שבעקבותיו באה השבועה כך שבכל שבועה יש לשאול: האם יש חיוב ממון מעיקרא או לא?

בנקודה הראשונה, בה עוסקים בשבועות התורה ובשבועות המשנה, התשובה היתה חיובית בשני סוגי השבועות, לכן תוס' ראה בהם צד שווה (והתייחס אליהם כמקשה אחת).

לעומת הנקודה השניה, שבה התשובה היתה שונה לפי סוגי השבועות (-שבועת היסת אין ביסודה חיוב ממון, ואילו בשבועות המשנה יש בעיקרן חיוב ממון) ולכן תוס' חילק ביניהן. כלומר, **בחינת המקרה כרקע לחיוב השבועה - האם יש ביסוד השבועה חיוב ממון או לא**, היא השאלה הבסיסית ששואל תוס' בלימודו, וזהו ההגיון המשותף לשתי הנקודות הראשונות.

אם נמשיך בהגיון זה, נוכל לענות על השאלה לגבי היחס בין השבועות. בנקודה הראשונה, הוכחנו שבועות התורה ושבועות המשנה (בסוגיא שם) שוות במהותן. בנקודה השניה טען תוס' שבועות היסת שונה משבועת המשנה (לעניין ירידה לנכסים), מפני שיש בעיקרן חיוב תשלום. אם שבועת היסת שונה משבועת המשנה, ושבועת המשנה שווה לשבועת התורה, הרי שבועת היסת שונה גם משבועת התורה⁵⁵. כלומר, **שבועות התורה ושבועות המשנה עומדות בצד אחד של המתנס, כשבועת היסת עומדת מנגד. יש פה שתי קבוצות של שבועות: האחת, קבוצות שכוללות שבועות הבאות על רקע חיוב תשלום - שבועות התורה והמשנה. והשניה, שבועות שבאות ללא רקע של חיוב ממון - שבועת היסת.**

על פי זה נוכל להוסיף ולומר שבועות המשנה הן הרחבה לשבועות התורה, ואילו שבועת היסת היא תוספת על שבועות התורה. כלומר, שבועות המשנה שוות ביסודן לשבועות התורה (-באות על אותו הרקע), כך שחכמים לא חידשו בהן רעיון חדש אלא רק הרחיבו את השימוש בהן לתחומים ומקרים נוספים; ואילו שבועת היסת היא רעיון חדש, כעין קומה שניה שנוספה על הקומה הראשונה.

נתקדם לנקודה השלישית והאחרונה:

גם פה מצאנו שדעת תוס' מתאימה להגיון הנ"ל, והיא הדעה השניה, לפיה יש לחלק בין שבועות התורה לשבועות דרבנן לעניין מיפך שבועה. ליתר דיוק, דווקא לפי ההגיון הנ"ל ניתן להבין את הסברה העומדת מאחרי חילוק זה:

רק בשבועות שבהן מחוייב השבועה אינו חייב גם ממון מעיקר הדין, ניתנה לו הזכות להפך את השבועה על בעל דינו. לפיכך מובן מדוע שבועת היסת מפכינן שבועה (שהרי בעיקרה אין חיוב ממון).

⁵⁵ ולפי זה יצא ההחילוק ביטות תוס' הוא: בין שבועות התורה ושבועות המשנה מקטגוריה ב' (בלבד) לבין שבועות המשנה מקטגוריה א' ושבועת היסת.

ואילו לפי ההבנה השניה, שתוס' כולל גם את השבועות מקטגוריה א', חילוקו של תוס' יהיה כדלקמן: בין שבועות התורה וכל שבועות המשנה לבין שבועת היסת.

כדי להסביר את ההגיון באפשרות השניה, יש לומר שגם בשבועות שנכללו בקטגוריה א' יש חיוב ממון מעיקרא עפ"י סברה (כפי שהסברנו לעיל). אמנם יש הגיון בסברה זו, אלא שיש בה דוחק מסויים (ואכן רוב הראשונים על המשנה לא סוברים כך) ואין זו ההבנה הפשוטה. יותר הגיוני ופשוט לומר שבקטגוריה ב' בלבד יש חיוב ממון ברור מהתורה ולכן האפשרות הראשונה עדיפה (כך נראה בפשטות. תוס' בשיטתו החריגה בחר דווקא בדרך הראשונה).

55. זהו הכלל הפשוט: אם $a=b$ ו- $a \neq c$, ממילא $b \neq c$.

לעומת זאת, בשבועות בהן מחוייב השבועה חייב בתשלום מעיקר הדין, לא ניתנה לו הזכות להפך את השבועה. לפי זה מובן מדוע שבועות התורה מפכינן (כי לפי שיטת תוס' יש ביסודן חיוב ממון).

ראיה מפורשת לכך שאכן זהו השיקול של תוס' - האם יש רקע של חיוב ממון או לא - ובו הוא תולה את ההכרעה אם מפכינן או לא, נמצא בתוס' ד"ה "ולמר בר רב אשי" בהביאו את הראיה לשיטת ריב"ן (-השיטה הראשונה, לפיה הלכה כמר בר רב אשי):

ריב"ן פירש בשם הקונטרס דהלכתא כותיה דקיימא לן כמר בר רב אשי במיפך שבועה... והכיא ראיה דהלכתא כותיה מדקאמר לקמיה: האי מאן דמפיק שטרא על חבריה אי אמר ליה האיך אשתבע לי דלא פרעתין, אמרינן ליה זיל אשתבע ליה. ומה התם דאית ליה עליה ממון גמור מדאורייתא יכול להפך עליו שבועה, היכא דלית ליה אלא שבועה דאורייתא לא כל שכן דמצי אמר ליה אשתבע לי את. ולפי דבריו מאן דפליג אמר בר רב אשי כל שכן דפליג אדלקמיה...

כלומר, הראיה מתבססת בדיוק על הנקודה שהעלנו: תוס' לומד בקי"ו מהמקרה דלקמן שבו יש חיוב ממון מדאורייתא, לשבועת התורה שבה חייב רק שבועה, למעשה.

4. סיכום שיטת תוס'

ראינו שקיימת נקודת יסוד אחת שמהווה בסיס ונקודת מוצא לנ"מ⁵⁶ בסוגיתנו וכן לתפיסת היחס בין השבועות.

הנקודה היא: בכל שבועה יש לבחון האם היא באה על רקע שיש בו חיוב ממון. כלומר, האם מעיקר הדין היה מקום לחייב את הנתבע בתשלום.

בהתאם לכך מובנת כל שיטת תוס':

א) מובן מדוע שבועת היסת שונה משבועות המשנה והתורה, וכן מדוע שבועות המשנה והתורה הן כמקשה אחת: בעיקרן בשבועות המשנה והתורה יש חיוב ממון וזהו המשותף המאחד אותן כנגד שבועת היסת. מכאן יוצא ששבועות המשנה באו כהרחבה לשבועות התורה בעוד שבועת היסת הינה המצאה חדשה של חכמים (חידוש⁵⁷ ולא הרחבה)

ב) מובן מדוע יורדים לנכסים רק בשבועות דאורייתא ובשבועות המשנה, ולא בשבועת היסת. שהרי אם מעיקר הדין יש מקום לזכות את התובע בגביית תביעתו הרי שיש גם מקום לרדת לנכסי התובע, אבל אם מעיקר הדין אין לתובע זכות בממון הנתבע ממילא גם אין מקום לרדת לנכסיו.

ג) מובן מדוע בדאורייתא לא מפכינן שבועה, לעומת שבועות דרבנן בהן מפכינן שבועה: אם הנתבע מחוייב מעיקר הדין אזי אין לו זכות להפוך את השבועה לשכנגדו, אבל אם אין מקום לחייבו אזי יש לו זכות להפוך את השבועה על בעל דינו.

56. עד כאן עסקנו בחלק מהנ"מ: הפיכת שבועה וירידה לנכסים. נותרו שתי נ"מ נוספות: נקיטת חפץ ותקנת שכנגדו חשוד על השבועה. בעניין תקנת שכנגדו חשוד על השבועה, תוס' כותב בפירוש (בדף מז ע"א ד"ה "מתוך"): "מתוך שאינו יכול ליטע משלם - דוקא בחשוד שלא יפקיעו ממונו ממנו ותקנו להפך שבועה, אבל הכא ובחמישים לא ידענא משלם..." כלומר, חכמים תיקנו שבועת "שכנגדו" לטובת החשוד (ולא לטובת התובע). כדי שהחשוד לא יפסיד את כספו רק בגלל אי יכולתו להשבע (ונייתן להסביר, כדי שלא יערימו עליו תביעות שוא והוא יפסיד בגלל אי יכולתו להשבע), חכמים תיקנו להפוך את השבועה על בעל הדין השני. אבל אם מדובר בסתם אדם כשר שאינו יכול להשבע בגלל חוסר ידיעה (כגון, במקרה המובא בגמרא, "חמישים ידענא וחמישים לא ידענא..."), לא יתקנו עבורו את התקנה ועליו לשלם. דבריו אלו מובנים לפי שיטתו בדעת ר' אבא, שמי שאינו יכול להשבע משלם - כפי שהסברנו בגוף המאמר - וכך תוס' כותב בפירוש בהמשך דבריו שם. בעניין נקיטת חפץ, תוס' בסוגיתנו (דף מא ע"א ד"ה "מאי איכא" וכן בכתובות פח ע"א ד"ה "מיייתי") יוצא נגד רש"י שחילק בין שבועות דאורייתא בהן יש נקיטת חפץ לבין שבועות דרבנן בהן אין נקיטת חפץ. מדבריו משמע שלשיטתו אין לחלק ואף בדברנו יש נקיטת חפץ, אלא שאין ללמוד ולהסיק מכאן מסקנות לשיטתו, מכיון שיתכן ותפישתו היא שנקיטת חפץ זו פעולה חיצונית ולא חלק מעצם השבועה (כפי שאכן מצאנו, בשבועות שם, בר"י מנאש, ברמב"ן, ברשב"א, בריטב"א, ועוד ראשונים שסוגיתנו אינה עוסקת בטכסיסי השבועה אלא רק בדינים השייכים לעצם חיוב השבועה).

57. הכוונה לחידוש מצד העובדה שבי"ד מחייב להשבע גם במקרים שאין על הנתבע חיוב ממון, אך אין הכרח לומר שיש חידוש מצד אופי השבועה: הפסת דעת/ בירור/אשתמוטי. עוד בדבר אופי השבועה, ראה בנספח.

5. טבלת סיכום: עיקרי שיטות תום' והרי"ף

ב רי"ף		א תום'						
חלוקה בין שבועות התורה לבין כל שבועות דרבנן (וכן חלוקה פנימית בתוך שבועות דרבנן, בין נשבע ונוטל לבין נשבע ונפטר)		1. חלוקה בין שבועות התורה + שבועות המשנה לבין שבועת היסת 2. בכל שבועה יש לבדוק האם היא באה על רקע חיוב ממון ↓ ברקע לשבועות התורה והמשנה, קיים חיוב ממון			הנחות יסוד כנקודות מוצא	1.	נתונים	
שבועות דרבנן	שבועות דאורייתא	שבועת היסת	שבועת המשנה	שבועות התורה	מיפך שבועה (האם מפכיני?)	2.		מסקנות
נשבע ונפטר	נשבע ונוטל					נחתיני לנכסיה (האם נחתיני?)		
זכות לנשבע (ליטול או להפטר)	חובה על הנשבע	***	חובה על הנשבע (חובת תשלום - הפסת דעת)	אופי השבועה				
שבועת היסת קרובה יותר (באופיה) לשבועת המשנה, הן שוות באפיין; שבועת היסת ושבועות המשנה עומדות מנגד לשבועות התורה כל שבועות דרבנן (הן שבועות המשנה והן שבועת היסת), הן חידוש ותוספת על שבועות התורה		שבועות התורה ושבועות המשנה שוות באופיין, כך שעומדות מנגד מול שבועת היסת שבועות המשנה הן הרחבה לשבועות התורה ואילו שבועת היסת היא חידוש ותוספת על שבועות התורה			היחס בין השבועות			

* מלבד "מיפך שבועה" ו"נחתיני לנכסיה" מוזכרות בגמרא ני"מ נוספות, ראה הערה מס' 56

** לגבי שבועות המשנה בהן כתבנו שניתן לרדת לנכסי הנתבע (א3), ראה תום' בשבועות דף מא
ע"א ד"ה "ולרבי יוסי". מדובר דווקא על שבועות המשנה שיש בהן חיוב ממון גמור ולא על כל שבועות
המשנה (ראה לעיל לגבי הסברה מדוע נחתיני לנכסיה בשבועות התורה ובשבועות המשנה לפי תום').
זאת בניגוד לרי"ף, שלשיטתו אין מקום לרדת לנכסים כלל.

*** תום' לא מתבטא במפורש ביחס לנקודה זו. ראה בנספח את הספק בדעת תום'.

נספח: מקור שם השבועה – "היסת", מהות השבועה ומטרתה

השיטות השונות בהסבר שמה, מהותה ומטרתה של שבועת היסת :

מהות השבועה	מטרת השבועה	"היסת" - משמעות מילולית	
המוקד בתובע	שהנתבע יודה וישלם	היסת = שימה (להסית = לשים בעלילה = להעליל)	רש"י
המוקד בשני בעלי הדין	שהנתבע יודה וישלם	היסת = הזזה (הסט) (הזזת הנתבע מעמדתו, מטענתו)	רא"ש
		היסת = הזזה (הסט) (הזזת הנתבע מדין תורה)	רש"י עפ"י הרמב"ן
המוקד בנתבע	הרתעה, שמחייבת את הנתבע להתייחס ברצינות, ולא לקפוץ מיד ולכפור	היסת = המלכה (ההמלכה מוסבת על הנתבע)	ריטב"א
המוקד בתובע	הפסת דעת	היסת = המלכה (ההמלכה מוסבת על חכמים)	ספר התרומות
		היסת = הכבדה (להסית = להכביד)	הערוך

הסבר השיטות שהוצגו בטבלה :

רש"י

בסוגיתנו⁵⁸ כותב רש"י: "לשוון שוקא, ששמו חכמים עליו שבועה, כמו (שמואל א' פרק כ"ו) יאם ה' הסיתך ב"י" רש"י בפתיחתו מגלה טפח ומכסה טפחיים, שהרי לפיו היסת משמעו שימה, אך עדיין לא ברור מה הרקע לכך שחכמים "שימו" עליו שבועה? בסוף המשפט רש"י מפנה אותנו לספר שמואל (שמואל א' כ"ו, יט) לפרשיה המתארת דו-שיח בין שאול ודוד לאחר שדוד חטף בהחבא את צפתת המים וחניתו של המלך. נתבונן בדוגמא זו כדי להעזר בה בהבנת פירושו בסוגיתנו. דוד בנסותו לפייס את שאול אומר:

...למה זה אדני רודף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה? ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עבדו, אם ה' הסיתך בי ירח מנחה. ואם בני אדם, אורזים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפה בנחלת ה' לאמר לך עבדו א-להים אחרים...

לא מובן מדוע רש"י הביא זאת כדוגמא לדבריו, שהרי דוד מחלק בין אם ה' הוא שגרם לרדיפה או שאנשי שאול הם שגרמו לשאול לרדוף אחרי דוד, ואם כן לא ברור מה הקשר בין "שימה" לבין פסוק זה?

נראה את דברי רש"י שם והתמונה תתבהר: "הסיתך בי - לשנאותי. כל הסתה לשון שומה; אמיטמני"ט בלעז. "ובאוצר הלעזים"⁵⁹ תרגם את המילה אמיטמני"ט כ-"עלילה".

לפי זה, מדובר בשימה שאין לה טעם. כלומר, משמעות הפסוק "ה' הסיתך ב"י" היא - ה' גרם לך לרדפני ללא סיבה. ובסוגיתנו, חכמים "שמו" עליו שבועה ללא טעם. והכוונה בכך, היא שלהטלת השבועה אין בסיס מרשיע אלא חכמים העלילו עליו, בחייבם אותו להשבע.

58. שבועות דף מ' ע"ב ד"ה "היסת"

59. בספר "אוצר לעזי רש"י על התנ"ך" עמוד 21 מונח מס' 3346.

אמנם כעת אנו יודעים שהשבועה מוטלת על הנתבע כעלילה, אך עדיין חסר מה הרקע לעלילה (שהרי לא יתכן שחכמים יעלילו, סתם כך, על בעל הדין!?) ומה מטרתה?
רש"י בבבא מציעא⁶⁰ משלים את התמונה:

"שבועה שהסיתו חכמים לכך להסיתו להודות ומעמא מפרש בשבועות (מ ע"ב) חזקה אין אדם טוען
א"כ יש לו בידו"

כלומר, מטרת השבועה היא שהנתבע יודה, וחכמים אכן נוטים לצד התובע, עפ"י החזקה - "חזקה
אין אדם תובע אלא אם כן יש לו עליו" - המובאת בשבועות (מ ע"ב).

אם נראה את שיטת רש"י כאחדות אחת ונצרף את דבריו בסוגינתו לפרושו בבבא מציעא ולספר
שמואל, נוכל לסכם את שיטתו כך:

**המוקד בשבועת היסת הוא בתובע, מפני שחכמים מטיילים שבועה על הנתבע לא בגלל רשעותו
אלא כתוצאה מנאמנות התובע (בזכות החזקה, ולפיכך נקראת שבועה זו "עלילה" שהרי לא נמצא
בנתבע פסול ממש); ומטרתה באי-השבועה (שהנתבע לא ישבע). כלומר, כוונת חכמים היא
שהנתבע יודה וישלם, בידעו שאחרת עליו להשבע.**

רא"ש

"...אמר רב נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת שבשבועה זו מסיתין אותו לפרוע כי לא ישבע
על שקר. מ"ט? חזקה אין אדם תובע אלא א"כ יש לו ואידך אשתמוטי קמישתמיט הלכך רמו רבנן
שבועה עליה כי היכי דלודי"
(רא"ש פרק ו' סימן ד')

הרא"ש מפרש את המונח "היסת" מלשון "הזזה", להסית משמעו להזיז: "ומסיתין אותו לפרוע"
כלומר, מטרת השבועה היא לגרום לנתבע להודות ולפרוע את החוב. חיובו בשבועה גורם לו לשנות את
עמדתו, ובניסוח דומה: השבועה מסיתה אותו מעמדתו/מטענתו.

הרא"ש דומה לרש"י במטרת השבועה, אך שונה ממנו בשתי נקודות: האחת, בפירוש המילולי של
המונח היסת (-שימה לעומת הזזה). השניה, ברקע לחיוב השבועה, כלומר, בעוד רש"י התמקד בחזקת
התובע בלבד ("חזקה אין אדם תובע...") שדי בה לחייב שבועה אפילו ללא חשש שקר מצד הנתבע, הרי
שתפיסת הרא"ש שונה: בנוסף לחזקה לטובת התובע קיים גם חשש שקר (חשש האשתמוטי) מצד
הנתבע. כלומר, הרא"ש משלב את שתי הדעות בגמרא (חזקת התובע וחשש האשתמוטי), בעוד רש"י
התייחס רק לחזקת התובע.

הרא"ש מתייחס הן לתובע (החזקה) והן לנתבע (חשש האשתמוטי), כך שלא ניתן לומר שמוקד
השבועה נמצא דווקא באחד מבעלי הדין, אלא **בשניהם**.

60. דף הע"א ד"ה "היסת".

רש"י עפ"י הרמב"ן⁶¹

הרמב"ן⁶², בהבנתו את רש"י, מחלק בין שבועות התורה לבין שאר השבועות, כשהקבוצה השניה כולה נקראת בשם "שבועת היסת". כלומר, המונח "שבועת היסת" כולל בתוכו הן את כל שבועות המשנה והן את שבועת רב נחמן, בניגוד לתפיסה הפשוטה, בה אוחזים שאר הראשונים, המזהה את המונח "שבועת היסת" עם שבועת רב נחמן בלבד (ללא שבועות המשנה). בעקבות חלוקה זו, **משמעות ההסתה היא "הזזה" מדין התורה** (שהרי לפיו מדובר בכל השבועות שמדין תורה לא היה צריך להשבע). בלשוננו:

"...ונראה מדבריו דכל שבועה שאינה של תורה שבועת היסת היא קרויה, כלומר שהסיתוהו חכמים לישבע שלא מן הדין..."

כלומר, הרמב"ן (בהבנת רש"י) אמנם מבין הסתה מלשון הזזה אך אין כוונתו להזזת הנתבע מעמדתו (כפי שפרשו רש"י והרא"ש), אלא **להזזת הנתבע מדין התורה ע"י בי"ד**. לפי דין התורה הוא פטור ובאו חכמים וגרמו לו להשבע.

הרמב"ן אינו מתייחס כאן למטרת השבועה ולמהותה.

ריטב"א

לפי הריטב"א⁶³ היסת הוא מלשון המלכה, וזאת עפ"י אונקלוס שמתרגם את הפסוק "כי יסיתך אחיך בן אמך או בןך..."⁶⁴ כך: "ארי ימלכך אחוך או בן אמך...". המציאות היתה כזו שעמי הארץ ידעו את דין התורה שכופר בכל פטור, ולכן במקרה שהיו נתבעים היו מיד כופרים בכל, שהרי טענה זו היא הדרך הקלה ביותר להפטר. כדי למנוע את הנתבע מלקפוץ ולכפור מיד, תיקנו את השבועה שמהווה **הרתעה. השבועה היא מעין מנגנון שהיה שגורם לנתבע "לעשות רגע חושבים", כדי שלא יקפוץ מיד וכפור בכל**. בלשון הריטב"א:

...ונקראת שבועת היסת לשון המלכה, כדמתרגמינן כי יסיתך אחיך בן אמך - ארי ימלכך. שלא יהא קופץ וכופר בלא שום המלכה כמו שהיו רגילים עמי הארץ לעשות קודם תקנה זו, לפי שהיו יודעין שהיו פטורין אף משבועה..."

לפי הריטב"א המוקד בתקנה זו הוא בנתבע, אלא שאין זה מפני חשש השקר המופיע בגמרא (חשש האשתמוטי) אלא מסיבה אחרת, והיא ניצול דין התורה כדי להפטר בלא להתייחס ברצינות ובכנות לטענת התובע.

החידוש בריטב"א הוא **שהשבועה עושה את פעולתה עוד לפני הכניסה לבי"ד**. כלומר, השבועה לא נועדה בעיקרה שישבעו, אלא עצם העובדה שיש דין "הכופר בכל - ישבע" גורמת לכך **שהנתבע יחשוב פעמיים לפני שיטען את טענתו** (כפירה בכל). זאת בניגוד לשאר הראשונים שהסבירו את פעולת ההסתה לזמן שאחרי טענתו - דווקא לאחר שכפר בכל מנסים להסית אותו ע"י איום בשבועה.

61. ההבדל בין הרמב"ן לבינינו בהבנת רש"י (הבנתו הובאה בתחילת הנספח), הוא שאנו בחנו את רש"י מקומית, עפ"י המקורות בהן רש"י התייחס לשבועה מבחינה מילולית דווקא, ואילו הרמב"ן בחן את רש"י עפ"י כל המקומות בהן רש"י הזכיר "שבועת היסת". גם אם נלך בדרך הרמב"ן, לא נחזור מפירושו, מפני שהרמב"ן התבסס על הטענה שרש"י השתמש במונח "היסת" גם בחלק משבועות המשנה, ואם כך, אין כל קושי, ניתן לקבל את הערתו של הרמב"ן ועדיין לומר שהיסת=עלילה. זאת, מפני שיתכן ולשיטת רש"י גם חלק משבועות המשנה (אם לא כולן) הוטלו על מחוייב השבועה ללא סיבה מרשיעה והרי היא כעלילה. כלומר, ניתן לשלב בין פרושו לבין שיטת הרמב"ן.

62. בחידושו דף מ"ד ע"ב ד"ה "והוי יודעי".

63. על סוגיתנו ד"ה "גמרא".

64. דברים י"ג, ז.

ספר התרומות

היסת הוא לשון המלכה, כך שלכאורה הוא מסביר כריטב"א, אולם הוא מוסיף וכותב בפירוש שרב נחמן וסיעתו נמלכו והתדיינו רבות לפני שתיקנו את השבועה. כלומר, **ההמלכה מוסבת על חכמים ולא על מחוייב השבועה.** (כך שהריטב"א וספר התרומות שווים רק מבחינה מילולית. שניהם הסתמכו על התרגום בפסוק "כי יסיתך" - "ארי ימלכיןך") בלשוננו⁶⁵: "...פירוש לשון היסת המלכה, כלומר נמלך רב נחמן וסיעתו ותקנוה, מלשון כי יסיתך אחיך דמתרגמין ארי ימלכיןך". מטרת השבועה לשיטתו היא הפסת דעת, כלומר, המוקד הוא **התובע** עפ"י החזקה "חזקה אין אדם תובע אלא אם כן יש לו עליו". כאן יש להעיר שהגירסה שהיתה מונחת לפנינו שונה מגירסתנו, גירסתו היא:

"זקאמר עלה בגמרא אמר רב נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת כדי להפסיק דעתו של בעל הבית.

מאי טעמא? חזקה אין אדם תובע אלא אם כן יש לו..."⁶⁶

הערוך

ספר הערוך⁶⁷, בשם אחד הגאונים, מפרש את המונח "היסת" מלשון **כבידות**. להיסת משמעו להכביד. בלשוננו:

"...וא"ר נחמן משביעין אותו שבועת היסת פי' נאון לשון כבידות, שהיסת כבדות, שהכבירו עליו לישבע"

תוס'

קשה לקבוע מה דעת תוס'. אמנם תוס' בסוגיתנו⁶⁸ עוסק בחשש האשתמוטי בלבד בלא להתייחס לחזקת התובע, כך שהיה מקום לומר שהמוקד הוא בנתבע ולא בתובע, וכך הבין גם תוס' בבבא מציעא⁶⁹ בהו"א, אלא שיש לפקפק בכך מפני שיתכן ותוס' מציג זאת דווקא על רקע סברת רבה⁷⁰ ולא מוכרח שזו שיטתו (כפי שאכן מופיע אצלינו בסוף תוס' ד"ה "אשתמוטי" ובתירוץ התוס' בבבא מציעא).

65. ספר התרומות שער ז', חלק א' אות א.

66. שם אות ב.

67. ספר הערוך ערך 'הסת'.

68. ד"ה "אדרבה" ובפירוש בד"ה "אשתמוטי".

69. דף ו ע"א ד"ה "אלא".

70. שבועות מב ע"א.